

Suaranama

Mbangun Kuncaraning Basa, Sastra, lan Budaya Jawa

Edisi 26 MEI-AGUSTUS 2025

Kesrimpet Kesandhung, Lelakon Urip sing Nggugah Rasa

BLENCONG

Dolanan Bocah, Biyen Lan Saiki

JAJAH

Masjid Mantingan kang Dadi
Kebanggaane Masyarakat
Jepara

TERAS

Sapa Arub
Wamendikdasmen
marang Para Juara
Festival Tunas Bahasa
Ibu Jawa Tengah

9 772746 338006

KABABAR DENING
BALAI BAHASA
PROVINSI JAWA
TENGAH

Ngoko-Krama-Krama Inggil

Dening: Sunarti

- Ibu** : Ndhuk, jarene kowe arep sinau bareng karo kanca-kancamu?
- Anak** : Nggih, Bu. Mangke sonten jam bibar Asar kanca-kanca kula badhe mriki.
- Ibu** : Lho, arep padha sinau neng kene, ta?
- Anak** : Inggih, Bu. Wonten PR Basa Jawa ingkang badhe kula lan kanca-kanca suwunaken priksa dhateng Ibu.
- Ibu** : Lha, tugase babagan apa, ta, Ndhuk?
- Anak** : Ingkang nomer 1, nyebutaken tembung ngoko ingkang wonten krama lan krama inggilipun.
- Ibu** : Coba, sing kokngerteni apa wae?
- Anak** : *Turu-tilem-sare.*
- Ibu** : Ya, bener. Banjur, apa maneh?

- Anak** : *mangan-nedha-dhahar.*
- Ibu** : Genah wis ngerti ngono, Ndhuk!
- Anak** : Menawi tembung *tuku* kramanipun *tumbas*. Krama inggilipun menapa, Bu?
- Ibu** : Krama inggile *mundhut*.
- Anak** : Nggih, kula nembe kemutan, Bu.
- Ibu** : Wis telung tembung, kari kurang rong tembung, ta, Ndhuk.
- Anak** : Inggih, Bu. Kula pados tembung malih.
- Ibu** : Ya, mengko yen wis ketemu tembungé, Ibu dikandhani, ya!
- Anak** : Tembung *mlaku* kaliyan *mulih*.
- Ibu** : Ya, bisa, Ndhuk. Coba sebutna tembung krama lan krama inggile *mlaku* lan *mulih*.
- Anak** : Tembung *mlaku* kramanipun *mlampah*. Lajeng, krama inggilipun menapa, Bu?
- Ibu** : Krama inggile tembung *mlaku* kuwi *tindak*. Saiki sebutna tembung krama lan krama inggile tembung *mulih*, Ndhuk!
- Anak** : Menawi menika kula ngertos, Bu. Tembung *mulih* menika kramanipun *mantuk*, krama inggilipun *kondur*.
- Ibu** : Wis kabeh, ta? Mengko kanca-kancamu yen wis padha teka kari nerusake pitakon-pitakon liyane.

Daftar Isi Ilan Susunan Redaksi

Penanggung Jawab : Dwi Laily Sukmawati, S.Pd.,
M.Hum.

Pemimpin Redaksi : Sunarti, S.S., M.Hum.

Redaktur Pelaksana:

Agus Sudono, S.S., M.Hum.

Redaktur:

1. Umi Farida, S.S., M.Pd.
2. Poetri Mardiana Sasti, S.S., M.Pd.

Kurator:

1. Triman Laksana
2. Kustri Sumiyardana, S.S., M.Hum.
3. Yan Tohari

Reporter:

1. Drohi Abdul Cholik, S.S.
2. Kartika Dewi Lutfianti, S.Pd.

Ilustrator:

Shoqib Angriawan

Keuangan:

Sri Ernawati, S.E., M.Si.

Sekretariat dan Sirkulasi:

1. Lely Siti Fatimah, S.E., M.Si., Akt.
2. Jumiat, S.Pd.
3. Bambang Surono
4. Ramadhanti Sukma Priyandini, S.E.

Alamat redaksi:

Balai Bahasa Provinsi Jawa Tengah,
Jalan Diponegoro 250, Genuk Barat, Genuk,
Ungaran Barat, Kabupaten Semarang 50512
Pos-el: majalah.swaratama@gmail.com

ISSN 2746-3389

BLENCONG

Dolanan Bocah, Biyen lan Saiki 4

JAJAH

Masjid Mantingan kang dadi Kebanggaane
Masyarakat Jepara 6

KAWRUH SASTRA

Gunung Tumrap Pujangga Jawa Kuna 8

GLADHI SASTRA

Kesrimpet Kesandhung 10

ONCEK-ONCEK

Sawise Rampung Nulis, Kudune: Ditliti, Direvisi,
lan Diedhit 12

GURIT

Udan Salah Mangsa 14

Dadi Intipe Yomani 14

Udan Agawe Sumelang 14

Padhang lan Peteng 15

Jaman Gendheng 15

Tuntunan Sesrawungan 15

CERITA RAKYAT

Nini Sekati lan Juragan Mleki 16

CERKAK UTAMA

Omah Tanpa Pager 19

SWARA DJIWA

Jadah Manten Kebak Filosofi 21

SWARA SISWA

Embun lan Mlathi 23

WACANA BOCAH

Liburan Menyang Saloka 24

RESENSI BUKU

Tilik Panggonan lan Sejaraha 26

KABUDAYAN

Ritual Adang Taun Dal ing 28

Kraton Kasunanan Surakarta 28

DIALEK BANYUMAS

Ngrembug Sejarah Desa, Ngrunut Sejarah Negara 30

MACAPAT

Nggelak Wanci 32

Aja Samar 32

TERAS

Sapa Aruh Wamendikdasmen marang 33

Para Juara Festival Tunas Bahasa Ibu Jawa Tengah 33

SANGGIT

Tresna Sinungging Ludira 35

Dolanan Bocah, Biyen lan Saiki

Dening: Sriyana (Yan Tohari)

turuhna mring dheweke rasa sih tresna
nanging awya pineksa angkahing wujud pikirmu,
jalaran ing diri pribadine wis mapan alam pikire

Tataran bocah, tataran urip kang banget ngujiwat.
Pikire mardika. Sarwa kepengin ngerti; kanthi akeh
ngrungokake, akeh deleng utawa nyenyoba. Mangsa
timur pancen wanci kumesating alam athikan. Ora
aneh ing saben kita, nalika bocah bisa nyipta apa
wae samadyaning alam athikan. Awit iku gilirane ana
kang kaaran dolanan bocah, sawijine pepethan kang
kapiji mawa iku saengga bocah bisa lelayaran mring

samodra imajinansine.

Mangkono dolanan bocah samesthine ngemu
kagunan kanggo nguja kumesating alam athikane.
Laras klawan apa kang katuturake Kahlil Gibran
ing ndhuwur, yen kita kudu ngesok rasa sih tresna
marang bocah (anak-anak kita). Nanging aja nganti
njejelake pikir kita (pikiran dewasa), mring anak-
anak. Awit satemene ing pribadine anak wis kacipta
alam pikir dhewe, pikir kang luwih endah, unik sarta
nengsemake. Kalebu milih lan nemokake dolanan-
dolanan kang bakal nyuburake alam athikane.

Arane wae dolanan bocah, laras klawan nut
jaman kalakone. Wiwit kang banget prasaja nganti

ing wektu saiki sing arupa kreasi modheren. Dolanan bocah wektu semana bisa arupa montor-montoran saka kulit jeruk, kambang kampul saka lempung, ngundha layangan, kitiran saka blarak lsp. Nanging wektu saiki kang kaya mangkono iku wis kasilep jero ing tumpukan jaman, saiki ana montor *remote control*, *play station*, malah sing luwih mentereng kanthi dolanan *game online* ing jaga maya (*internet*). Sarwa komplit, gampang lan luwih narik. Cukup klik, sabanjure blabar dolanan wis kacipta ing ngarepe.

Ngrembug kawujudane dolanan bocah ing jaman modheren iki prasasat entek amek kurang golek. Kewuhan kanggo milih. Sarwa modheren, canggih, sarwa mesin kepara tansah njedhul maneka prodhuk anyar. Jalaran dolanan bocah wektu samengko wis datan winates dolanan kanggo ngeneng-eneng bocah, nanging malik blabar bisnis kang kuwawa nekakake kauntungan sathekruk. Coba katonton nalika bocah saiki mlebu ing *center toys*, bakal kamitengenggengen, bingung, kemeren utawa malah kasiksa batine. Kasiksa awit sing narik mau kedadak nganggo dhuwit (mbayar), larang-larang pisan !

Ewasemana ngambah dolanan modheren kang akeh kanggo ngisi wektu nalika preen sekolah, iki cukup merlokake kawigaten - yen katlesih - tetela singsal saka pangajab ndhedher kumesating alam athikan. Jalaran dolanan bocah ing jaman modheren kepara tiba kosokbalen, sing ana malah njajah alam athikane bocah sing kudune mardika, ngumbara lan bebas nyipta apa wae. Dolanan bocah ing jaman modheren akeh-akehe awujud barang dadi sing cukup diwenahi baterai lan kapijet. Rampung. Dolanan modheren uga ngracik bocah dadi pribadi kang individualistik, awit ajeg katindake ijen, ana njeron kamar pisan.

Pancen saklebatan anak dadi karasa gampang, kasengsem lan kalipur. Nanging datan ngertia iku nyumpet daya athikan, satemah pikir arang kaasah, dadi kethul, sarta rasa pasrawungane kakunjara. Kurang nggladhi katanggungan jiwa. Durung maneh yen dolanan modheren mono sarwa nyedhot wragat. Kanggo rupa-rupa dolanan wongtuwa saiki kudu ngrogoh sak, malah ana sing kedadak kredit. Eman.

Nanging kasunyatane, ing wanci saiki, ing tengah-tengah gedhene ombak teknologi digital katambah dolanan bocah akeh sing kaembani mesin gawai,

dolanan tradhisional kayadene montor-montoran saka kulit jeruk, kambang kampul, gobak sodor, benthik, lan sawernane wis adoh kesingkir. Nadyan datan sithik kang ngakoni yen dolanan tradhisional iku, ora mung mandheg wernaning sarana panglipuring atine bocah-bocah. Ewasemana werna-werna dolanan iku mentes ngemu piwulang luhur kang tuhu piguna tumrap karakter anak. Mirunggan ing bab panggladhi mental sarta budi pekerti. Kacihna dolanan tradhisional darbe kontribusi kang ora sithik magepokan memangun kapribadening bocah.

Beda adoh klawan dolanan bocah ing wektu biyen, bocah ora mung winates bisa dolanan. Nanging kalamangsane kajibah nyipta dolanan-dolanan iku dhewe sadurunge nganggo. Gawe kambang kampul saka lempung tetela butuh kaprigelan mligi, awit lempung sing kudune ambles ing banyu kadayan saka kaprigelan saengga bisa kumampul. Gawe kitiran saka blarak, merlokake sinau, ajar lan nyoba-nyoba luwih dhisik. Rupa-rupa dolanan katindakake bareng-bareng ing alam bebas, ngladhi marang urip mad-sinamadan jroning kekancan.

Datan mokal saka pakulinan lan ajar mring kaelokan alam mau nglairake generasi kang wasis ngemonah laku uripe. Bisa tanggon lan tangguh ngemudheni molak-maliking lelakon. Ora gampang mutungan, awit wis kulina kaajar gagal dening alam. Pisan pindho saka lakon cabar gawe dolanan temah jiwane malik ulet lan ora gampang nglokro. Pakulinan gelem nyoba lan terus ajar iku, saengga ngasilake jiwa tekun, tlesih lan tlaten.

Manawa katlesih kanthi memet, rupa-rupa dolanan tradhisional uga rosa ngrembakakake imajinasi sarta nalar bocah. Aturan sarta wujud dolanane asring ngajab kang nindakake mumpuni ngecakake cara, pertikel, uga petungan kang memet supaya bisa unggul. Semono uga kudu wasis maca trekah uga lakuning mungsuh (lawan tandhinge). Bab kaya mangkono iki kawawas wigati ing pangudi anggladhi kognitif mawa cara sing nyenengake. Dudu bab aneh, manawa ana saperangan pihak pratela yen werna-werna dolanan tradhisional iku datan kalah yen katandhing dolanan digital. Awit sanyatane dolanan tradhisional kuwawa mekarake daya kewasisane bocah, becik magepokan kognitif, afektif, lan psikomotorik. **(Yan Tohari)**

Masjid Mantingan kang dadi Kebanggaane Masyarakat Jepara

Dening: Sinung S.

Yen manut sawetara cathethan sejarah, dhaerah kang manggon ing sisih elor Pulo Jawa mujudake dhaerah kapisan kang dadi pusat penyebaran agama Islam. Mula, dudu barang kang nggumunake lamun ing kene akeh tinemu masjid-masjid tuwa kang ukurane gedhe-gedhe. Wewangunan masjid kang gedhe iki sengaja digawe gedhe jalaran gunane masjid ing jaman biyen ora mung kanggo papan ngibadah nanging uga digunakake kanggo nyebarake agama Islam sarta dadi papan pamulangan kawruh ngenani agama Islam.

Salah siji masjid tuwa kang manggon ing sisih lor pulo Jawa yaiku Masjid Mantingan kang mapan ing Kabupaten Jepara. Ana panduga masjid iki kabangun luwih enom tinimbang Masjid Agung Demak. Panduga iki adhedhasar candra sangkala *rupa brahmana wanasari* kang tinulis ing *mihrab* Masjid Mantingan. Saka candra sangkala iku tinemu angka taun 1481 Saka utawa taun 1559 Masehi.

Ana crita sedhih lan crita kasetyane wanita marang

guru lakine ing sawalike madege Masjid Mantingan iki. Masjid Mantingan ing Jepara iki kabangun merga rasa sungkawane Ratu Kalinyamat kang ditiar seda garwane, Sultan Hadiri.

Sedane Sultan Hadiri iki ora uwal saka anane perselisihan lan rebut panguwasa Demak sapungkure Sultan Trenggono, raja paling gedhe ing Kasultanan Demak surud. Ing prastawa kuwi Sultan Hadiri diperjaya dening Arya Penangsang. Kegawa rasa sedhihe kelangan garwa kinasih. Ratu Kalinyamat banjur duwe krenteg mbangunane makam jangkep klawan masjide minangka pisungsung pungkasan kanggo garwa kinasih. Kanggo mujudake pepinginane kuwi Ratu Kalinyamat banjur njaluk pitulungan menyang guru spiritual lan bapak angkat saka sisihane nalika ngangsu kawruh ing Nagari China, yaiku Chi Hui Gwan kang uga kawentar kanthi sinebut Patih Sungging Bandarduwung. Patih iki kang sabanjure dadi arsitek anggone mbangun Masjid Mantingan.

Gandheng sing ngarsitekturi pawongan saka China, mula ora nggumunake yen gaya arsitektur ing Masjid Mantingan kaprabawan klawan arsitektur

China. Babagan iki bisa diwawas saka serambi masjid kang mirip banget wewangunan khas China. Senajan duwe gaya arsitektur China, nanging arsitektur khas masjid kuna ing Jawa tetep ora ditinggalake. Wujud wuwungan masjid kang digawe tumpang susun mujudake bukti yen ciri khas masjid kuna ing Jawa ora ditinggalake karo arsitektur.

Anane gabungan arsitektur iki ora nyuda kaendahan masjid. Gara-gara anane gabungan arsitektur iki sing dumadi malah suwalike. Masjid Mantingan saliyané dadi katon endah lan unik uga nuduhake yen akulturasi budaya Jawa-China wis dumadi wiwit jaman kawuri. Ing perangan liya anane gabungan arsitektur iki tansah ndadekake kaunikan Masjid Mantingan angel ditemokake ing masjid liyané.

Unike masjid iki manggon ing rerenggan relief kang tinemu ing Masjid Mantingan. Relief-relief kang ditemokake ing Masjid Mantingan iki cetha beda klawan relief-relief kang manggon ing wewangunan suci agama Hindu lan Budha. Pambada iki dumadi merga ing agama Islam ana larangan migunakake rerenggan wujud manungsa utawa kewan sacara wantah. Anane aturan kaya ngene kang ndadekake para seniman kang nggawe masjid nggawe rerenggan relief kewan lan tanduran sacara ora wantah (disamarake) utawa kang kerep sinebut cara *stilir*.

Relief tanduran kang bisa ditemokake ing Masjid Mantingan kayata relief bunga teratai, sulur-suluran, labu air, pandan, kangkung, nipah, bambu, paku, kelapa, keben, sagu, lan kamboja. Dene relief kewan sing di-*stilir*, kayata bangsa iber-iberan, ula, jaran, kidang, gajah, kethék, ketam, lan lawa. Saliyané iku, ana uga relief omah, pager, gapura, gunung srengenge, lan makara kang uga di-*stilir*. Saora-orane ana 114 relief kang tumempel ing tembok Masjid Mantingan. Anane relief kanthi maneka corak ing temboke iki tansah ndadekake kaunikan saka Masjid Mantingan angel ditemokake ing masjid liyané kang sajaman.

Kompleks Masjid Mantingan ambane kurang luwih 7 hektar. Kompleks masjid kasusun saka wangunan masjid, kompleks pemakaman, lan museum. Makame mapan ing mburine masjid iki kaperang dadi telung teras. Pamerangan teras iki adhedhasar status sosial saka pawongan kang dikubur ing pemakaman kono. Teras kapisan kang diwatesi gapura Candhi Bentar, manggon paling ngisor mujudake makame warga biyasa, teras kapindho kang diwatesi Gapura Bentar

mujudake makam kanggone wong kang duwe status sosial luwih dhuwur tinimbang teras kapisan lan sing pungkasan utawa teras katelu kang mujudake teras paling dhuwur mujudake makam kanggo paraga kang duwe status sosial paling dhuwur.

Amrih masjid ora rusak kepangan lakune jaman. Masjid Mantingan wis bola-bali dipugar. Pemugaran kang kacathet sejarah dumadi ing 1927. Ing taun iku masjid Mantingan dipugar kanthi alesan merga masjid iki isih digunakake masyarakat kanggo papan ngibadah, saengga kanthi pemugaran kang ditindakake iki diajab bisa nuwuhake rasa tentrem lan aman tumrape masyarakat kang nindakake ngibadah ing Masjid Mantingan.

Pemugaran maneh ditindakake ing taun 1978 nganti taun 1981. Sajroning pemugaran iki ditemokake maneka peninggalan kuna. Kayata enem panel mawa ornamen, sawetara balok watu putih, lan pondasi bangunan kuna. Sawetara temon iki banjur diamanake ing museum kang mapan sakompleks karo Masjid Mantingan.

Kaunikan liya kang ora ditemokake saka Masjid Mantingan ing masjid liyané, yaiku banyu kang dianggep duwe daya linuwih kang kasimpen ing jero cungkup makam. Banyu iki kerep sinebut banyu Mantingan. Miturut keyakinan warga, banyu Mantingan iki bisa digunakake kanggo nguji kejujuran.

Keyakinan kaya ngene iki kang ndadekake banyu iki kerep digunakake nalika ana wong sing disumelangake kejujurane. Yen wong ngombe banyu iki banjur wetenge krasa lara ana kemungkinan wong iku wis goroh. Amrih dayane banyu iki metu ana donga kusus sing kudu diwaca sadurunge banyu diombekake.

Gunung tumrap Pujangga Jawa Kuna

Dening: Kustri Sumiyardana

Gunung minangka salah sawijining babagan kang asring disebut ana ing kasusastran Jawa Kuna. Manawa maca kakawin, yaiku tetembangan saka Jawa Kuna, para maos mbok manawa bakal asring nemu ukara kang nyebut perkara iku. Perangan kang adate nyebutake gunung salah sijine ana ing *wadana*, yaiku pambukaning kakawin. Contone ana ing pambukane *Kakawin Hariwangsa*. Ing kono katulis *ngkane srngga nikang wukir nghulun amujamrih madewasraya*. Ukara mau yen kajawakake nganggo basa Jawa saiki unine yaiku 'ing kana, ing pucuking gunung aku muja supaya entuk pitulunaning dewa'. Pitulungan ing kene mesthine gegayutan karo anggone nulis kakawin.

Ukara iku uga menehi pangerten marang para maos manawa pujangga anggone nulis kakawin mapan ana ing pucuking gunung. Pancen, satemene para pujangga ing jaman biyen anggone ngripta kasusastran ora

mung lungguh ing senthong. Nanging, uga nganglang jagad, njajah desa milang kori, ing gisiking samodra, nganti tekan pucuking gunung.

Nalika lunga kuwi, pujangga nggawa kanthong kang rupane ireng, kaprah kanthi sebutan *kasang wulung*. Ing kanthong mau kasimpen piranti kanggo nulis awujud *tanah* lan *karas*. *Tanah* mono wujud kaya potlot utawa areng.

Dene, *karas* awujud blabag utawa sabak. Tulisan ing *karas* gampang dibusak. Ing kono pujangga nyorat-nyoret apa kang dadi prenthuling pikirane. Sawise bali menyang omahe, sang pujangga banjur nyalin tulisane mau menyang rontal utawa kang uga disebut lontar. Mangkono lakune para pujangga anggone ngripta kasusastran.

Ing ngarep ana conto kakawin manawa pujangga ngripta kakawin ana pucuking gunung. Terus kena ngapa ing gunung? Jebul gunung kanggone para pujangga minangka papan kang mirunggan. Papan mau dhuwur. Dadi, pujangga rumangsa luwih cedhak karo dewa.

Miturut kapitayane masarakat Jawa Kuna, para dewa manggon ana ing pucuking gunung. Mula, akeh uga candhi kang dibangun ana ing sakiwa tengene gunung. Candhi-candhi mau kaya ta, Candhi Suku lan

Candhi Cetho ing Gunung Lawu, Candhi Gedong Songo ing Gunung Ungaran, Candhi Panampihan ing Gunung Wilis, Candhi Pagersari ing Gunung Kawi, Candhi Poh ing Gunung Kelud, mangkono uga pirang-pirang Candhi ing tlatah Dieng.

Amarga pentinge gunung, papan mau dadi jujugan pujangga yen arep nulis kakawin. Nalika ana ing gunung, pujangga banjur manungku puja. Dheweke semadi, maneges karo Kang Mahakuwasa. Ancase supaya bisa ngronce tembung apadene ukara kang endah lan mentes.

Kakawin uga asring sinebut *candipustaka* utawa candhi kang awujud tulisan. Kanthi mangkono, satemene nalika pujangga nulis kakawin, padha karo dheweke mbangun candhi. Kaya yen mbangun candhi, kakawin uga kaaturake marang dewa.

Salah sijine bukti manawa gunung kuwi dianggep penting yaiku anane sesebutan kanggo rajaning dewa. Raja para dewa yaiku Bathara Guru. Sang Maharaja dewa mau uga duwe sebutan Hyang Girinata. *Giri* tegese 'gunung', dene *nata* tegese 'raja'. Dadi, Girinata tegese 'raja gunung'. Kanggone wong-wong Jawa Kuna, panguwasa gunung uga ateges nguwasani jagad raya.

Kesrimpet Kesandhung

Dening: Sriyanti S. Sastroprayitno

Esuk iku praupane Wirati katon mendhung. Adat sabene, esuk-esuk dina Setu ngono wis mesthi upyek neng pawon. Bubar nyepakake kopi lan sarapan kanggo Warseno, bojone, banjur nata pethetan ing latar. Senadyan manggon ing kampung, omahe Wirati wis modhel kutha, wewangunane ora gedhe ngoblah-oblah kaya omahe wong desa jaman biyen. Gedhene sedhengan, modhele jare spanyolan, jogane marmer, terase uga komplit kanthi kursi ukir Jepara, jejer karo garasi. Dene plataran kebak pethetan maneka warna, uga lampu-lampu taman. Ndadekake omahe Wirati lan Warseno iki katon paling mentereng ing kampung Mekarsari.

Wirati mono sawijining punggawa praja, istilahe saiki ASN. Mula mlebu nyambutgawe mung dina Senin nganti Jumuah. Dene Warseno saben dinane tetanen, yen wayah panen nyambi bakulan pari, mula katelah juragan. Anake mung siji, Alfano. Dinane iki Alfano arep lulus SD. Ya perkara iki sing marahi polatane Wirati peteng.

“Pokoke Fano kudu mlebu pondhok. Ben dadi wong apik,” ngono omongane Warseno mau bengi.

“Halah...sampeyan kuwi. Kapan sampeyan sregep ngaji neng masjid... kok, ujug-ujug anake kon mlebu pondhok. Salat wae akeh gothange kok ndadak,” wangsulane Wirati srengen.

“Mulane ben mbesuk dadi bocah sing nggenah, ora mbeling kaya bapak. Maling wae ora kepengin kok anake ya dadi maling,” Warseno ora gelem kalah.

“Nanging neng pondhok iku adoh, Pak. Gek ora sawayah-wayah bisa ditiliki, ditelpon. Anakku ki mung siji lho, Pak. Mosok lagi lulus SD wis kudu pisah, gek nem tahun, nganti lulus SMA,” swarane Wirati wiwit prembik-prembik nangis.

“Dadi jan-jane sing kabotan ki rak kowe, ta?” Warseno tambah nesu.

Pancen wis pirang-pirang dina anggone udur. Ibune kepengin Fano sekolah SMP wae, ora susah pindhah menyang kutha liya, nanging bapak kepengin Fano mlebu pondhok pesantren. Sing lucu malah Fano dhewe durung ditakoni, sakjane dheweke

kepengin nerusake sekolah menyang ngendi. Pancen ing kampung Mekarsari kono racake yen wongtuwane sugih, anake mesthi sekolahe menyang pondhok pesantren. Utamane pondhok-pondhok modheren sing cetha bayare ora sethithik.

“Sampeyan apa ora kelingan ta, Pak? Mbakyu Wardhani kae klakon dadi dokter kok ya ora ndadak mlebu pondhok. Mas Kasmadi kae dadi tentara, kok ya ora weton pondhok. Aku karo sampeyan ki turune wong tani, dudu turunan Kyai, ngapa anak kok kudu neng pondhok,” akeh-akeh Wirati isih nyoba nduwa karepe sing lanang.

Warseno ora nanggapi. Pokoke tekade kenceng, Fano kudu mlebu pondhok. Isin yen nganti ora. Anake juragan Bardi, anake Kyai Romli, anake Pak mantri Tejo, kabeh mlebu pondhok. Mosok anake Warseno, sing wongtuwane sak mbah-mbahe sugih mblegedhu kok trima kalah.

Fano dhewe bareng ditakoni ya durung pati mudheng. Wong lagi lulus SD. Apamaneh bocah ontang-anting kang ugungan kaya dheweke, durung mudheng tanggungjawab. Rikala bapak njlentrehke menawa dheweke arep dilebokke menyang pondhok pesantren, dheweke mung manut. Dhasare bapak ya pinter olehe mbujuki. Nganggo ditandhingake bocah-bocah sabalatane ing kampung kono, mesthi wae Fano kepengin dadi bocah sing paling moncer.

Sidane Wiratri sing ngalah, kepeksa ngeculake anake urip adoh ing paran. Mung wektu-wektu tinamtu bisa telpon utawa niliki. Sejatine ora lila. Ora kok amarga ora percaya marang dhidhikane pondhok, nanging minangka ibu Wiratri kepengin tetep cedhak karo anake. Apamaneh Fano iku mung siji-sijine anake. Nanging mungsuh Warseno, si Wiratri ora tau menang.

Pangangene Wiratri banjur miber adoh marang wektu-wektu kang wis mungkur. Wiratri senadyan dudu kenya kembange desa, nanging anake juragan Arjo, bakul pari kang paling sugih ing Mekarsari. Warseno wektu iku lagi wae bali saka bara ing Jakarta, dedeg piadege pancen oleh, dhasar rupane ya bagus, blater ing pasrawungan. Senadyan Pak Wiro, wong tuwane mung wong tani prasaja, nanging Warseno

klakon dadi jejaka idhamane para kenya. Ora keru Wiratri ya katut melu ngunggah-unggahe.

Ing wiwitane Warseno ora nglegawa. Amarga dheweke isih seneng adol bagus, marang kenya-kenya kang luwih ayu lan luwih gampang diajak ubyang-ubung. Pak Arjo tanggap ing semu, dheweke ngerti yen anak ontang-antinge kedanan karo jejaka Warseno. Mula Pak Arjo gage rembugan karo Pak Wiro. Maune Warseno ya arep endha, nanging terus dierih-erih karo bapak.

“Sing arep mbokgoleki ki sing kaya ngapa ta, Le. Apa kurang olehmu seneng-seneng neng Jakarta? Kurang apa Wiratri? Sejene anake wong sugih, ya arep digolekake gaweyan karo bapak. Wis ta uripmu bakal kepama. Bapak ki ora bisa nggawani apa-apa. Durung adhi-adhimu isih butuh wragad akeh,” pak Wiro akeh-akeh nuturi anake.

Wusanane Wiratri sida dadi ASN. Embuh piye kupiyane Pak Arjo wektu kuwi, entek dhuwit pirang tenggok ora dipikir, sing baku anake wedok seneng lan klakon duwe mantu Warseno. Jaman kuwi pancen lagi rame-ramene otonomi daerah, lan ora sethithik pimpinan daerah nyalahgunakake wewenange, prasasat dadi raja ing daerahe, mula wong-wong sing sugih dhuwit bisa suku pegaweyan lan jabatan.

Warseno uga klakon dinikahake karo Wiratri. Nanging sing jeneng watak iku beda karo Watuk. Senadyan wis duwe bojo, malah wis anak-anak, tekune Warseno ora mari. Dheweke isih ajeg medok, minum, malah main judi barang. Pokoke komplit. Wiratri bisane mung nangis, tanpa guna nggetuni kabeh kang wis kelakon. Tujune pawitan saka wong tuwane cukup, senadyan mbambung yen wayah panen Warseno ya bisa dadi juragan pari.

Wiwitane Wiratri ya isih kerep nangis saben kangen anake. Telponan ya winates, kudu telpon menyang asramane, mengko lagi dicelukke bocane. Wong wis dadi tatanan ing kono, lan minangka wongtuwane santri, uga wis nandhatangani prajanjian yen bisa nampa kabeh aturane pondhok, mula ya ora bisa polah. Fano mulihe menawa pendhak bubar tes semesteran, lan wektu bada utawa lebaran.

Fano dhewe ora nate nyritakake kepriye panguripan ing pondhok, kabeh kaya-kaya lumaku lancar. Nganti ora krasa wis taun kaenem, utawa upama mlebu SMA ya wis kelas rolas, kelas pungkasan. Ora ana udan, ora ana angin, Warseno entuk telpon saka

pondhoke anake. Jare sacepete kon teka menyang pondhok, amarga anake kena perkara. Mesthi wae gawe kaget lan bingung. Warseno lan Wiratri enggal budhal menyang pondhok, kang adohe meh rongatus kilometer iku numpak travel. Warseno ora wani nyetir, kuwatir menawa kumyure pikiran marahi lakune kurang prayitna.

Sawise digenahake apa kesalahane si Fano, pranyata pondhok wis ora menehi palilah kanggone Fano nutugake nyantri ing kono. Senadyan kaya ngapa kupiyane, tetep ora bisa. Mula minangka wong desa, senadyan sugih dhuwit, nanging ora ngerti kudu menyang endi golek pitulungan. Bisane mung pasrah, Fano sing wis kelas rolas, bebasan kari pirang dina meneh, kudu metu saka pondhok. Pindhah menyang sekolah SMA umum ing kuthane, Mekarsari.

Lelakon kang sabenere banget naton ati lan pikirane Wiratri. Nanging ya ora bisa nyalahake anake utawa pihak pondhoke. Ing kuthane, Fano ketok asline. Seneng dolan, ndhugal kebut-kebutan, kumpulane bocah-bocah nakal. Ora kurang-kurang ibune olehe nuturi, nanging mung mlebu kuping kiwa banjur metu kuping tengen. Warseno yen diwaduli mung nggleges wae. Jarene bocah lanang, nakal kaya ngono wis lumrah. Nganti sidane kuliah ing sawijining pawiyatan swasta ing Yogya, Wiratri lan Warseno bisane mung manut karepe anake.

Sawijining sore ana tamu kang tanpa ngabari luwih dhisik. Ndeleng plat nomere ketok menawa saka njaban kutha. Wiratri lan Warseno rada cingak, amarga rumangsa durung tau wanuh sadurunge. Sawise katuran lungguh lagi wiwit jejagongan.

“Bapak dan Ibu, kenalkan saya Anggada, dari Jakarta. Orang tua dari Veny, pacarnya Fano,” pangucape tamune kanthi basa Indonesia.

Wongtuwane Fano tambah kaget, amarga ora ngerti kenthang kimpule. Wiwit kapan Fano duwe pacar, kok nganti wongtuwane nglacak nganti tekan desane iku gek larah-larahe kepriye. Ndilalah Fano ya wis seminggu neng omah, ning sore iki mau lagi metu karo kanca-kancane.

Luwih kaget maneh bareng krungu jlentrehe Anggada, jebul tekane mrono iku nuntut tanggungjawab Fano. Amarga Veny dinane iki wis ngandhut telung wulan, kudu enggal diijabake.

Kaya sinamber gelap sayuta tumrape Warseno lan Wiranti. Kabeh-kabeh wis dumadi, ora bisa digetuni.

Sawise Rampung Nulis, Kudune: Ditliti, Direvisi, lan Diedhit

Dening: Triman Laksana

Cerkak, minangka salah sawijining bageyan karya sastra, uga seni kanggo nyuntak pengalaman batin. Ana ing cerkak, bisa nuduhake kaprigelane mbabar crita, dadi siji wutuh,. Nyawiji, lan ora ana bageyan-bageyan sing ora perlu, nanging uga ana sing muyeg. Kabeh bisa dadi pas, *integral*, lan bisa gawe nges. Cerkak, salah sawijining crita sing rampung diwaca kanthi sakeplasan, utawa istilah misuwur '*sekali duduk*'. Udakara diwaca watara sakjam, nganti tekan rong jam. Pancen beda karo novel, kudu nglongarake wektu, lan dawa jangkane (Edgar Allan Poe/Burhan Nurgiyanto, 2002. Teori Pengkajian Fiksi, Yogyakarta: Gadjah Mada University Press).

Sifat umum cerkak yaiku dadi punjere

kawigaten ana sawijining paraga wae, sing dipapanake ing swasana padinan. Nanging, kang bisa nemtokake marang owah-owahan tingkahlaku, wawasan anyar, lan uga mawas dhiri. Pungkasane crita bisa gampang ditampa (*open ending*), tanpa ana keputusan (*hanging ending*), utawa uga gawe kaget (*suspense*).

Maca cerkak minangka bageyan kegiatan micara batin sing komplit. Awit, ing alam pikiran bisa kagawa nglambrang, lan mecaki dawane wewadi apa kang dikandhut ana crita kasebut. Simbol kababar, embuh iku sing ngegla (*tersurat*), lan sinigid (*tersirat*).

Cerkak, nuduhake asipat ringkes, nges, lan nandhes. Bisa gawe rasa sing ora ilang marang pengangenane sing maca.

Nah!

Nalika maca cerkak “Kesrimpet Kesandhung”, karyane Sriyanti S Sastropraitno. Sejatine kepingine, uwal saka teori-teori dhasar nulis cerkak, nanging kepiyea wae tetep kudu dihubungke karo kasunyatan kang ana. Awit, cerkak iku bisa kadudut saka, sepisan irah-irahan (judhul), pada (paragraf) sepisanan wis bisa ditebak, utawa kawaca. Ngegla apa siningid. Ana ing cerkak Kesrimpet Kesandhung iku, kaya roman-roman sastra Jawa biasane. Ndhudhah lan ndhudhuk bot ribet keluarga. Pancen klise tema iku. sanajan tema crita keluarga ora bakal entek ditulis. Saka jaman Any Asmara (misuwur kanthi crita panglipur wuyung), nganti jaman milenial saiki, sastra Jawa tetep isih akeh sing nggarap babagan keluarga. Sanajan sejatine, akeh tema lan topik kang ‘*kekinian*’. Nanging, tetep isih akeh sing tetep nulis tema-tema keluarga sing ngegla, lan kurang bumbu.

Ing cerkak “Kesrimpet Kesandhung”, sejatine saka irah-irahan wae, wis bisa ditebak, kepiye alure, lan pungkasane crita. Pada sepisanan, utawa paragraf sepisanan konflik sing digarap, wis ketara. Kurang greget, lan kurang jero lan nandhes. Babagan pacelathon antarane Wirati lan Warseno, anake lanang arep disekolahkan ana pondhok pesantren banjur padha regejegan prasaja, kurang rabuk. Apamaneh, nalika Warseno kandha, kang intine “Sanajan aku dudu wong becik, apa aku salah menawa anakku dadi wong apik, sekolah menyang pondhok?”. Ora ngerti, pacelathoin kaya ngene iki, saben ana crita Jawa, utawa Indonesia, wis asring ditulis. Sanajan ora bisa diarani plagiat, nanging wis lumrah. Ora ana sing istimewa.

Uga, ing kene Sriyanti S Sastropraitno kurang konsisten anggane nulis. Apamaneh ana paraga penting Wirati, sabanjure dadi **Wiratri**. Sanajan mung beda sak aksara utawa huruf, nanging menawa dicermati, kaya ana wong loro. Warseno duwe bojo loro, Wirati, uga Wiratri. Ing kene, panyerat cerkak kurang tliti, cepet ngrampungke crita, nanging lali marang revisi.

Uga, alur crita mung ndlujur, tanpa ana gronjolan sing gumathok. Digarap prasaja, ora nganggo ‘*kedalaman batin*’, dadine karyane cerkak iki, ya mung ampara. Kurang greget, lan menehi tandha, menawa crita iki durung bisa gawe nggeterake ati, marang sing maca. Pancen, ing cerkak iki, dawane wektu

ora mung sedina, nganti pirang-pirang taun. Konflik anake Wirati/Wiratri lan Warseno ana ing pondhok ora dicritakake babar blas. Mung ngerti-ngerti di DO (*drop out*) saka pondhok. Banjur seneng balapan liar. Wiratri, kudune bisa melehake marang Warseno. Nanging, ing crita iki tanpa ana ‘gugatan’ Wiratri marang Warseno. Malah kanggo nambahi konflik, ing pungkasane crita, anake lanang iku ngetengi sawijining kenya. Ing kene, sing dadi pitakonan saliyané mung kepingin mungkasi crita kanthi cepet utawa dalan tol. Apa mung supaya bisa nyambung karo irah-irahan, yaiku “Kesrimpet Kesandhung”?

Crita iki kurang digarap kanthi mateng, uga mung satleraman wae. Dadine, kaya mung nulis ‘*catatan harian*’ wae, saka ide banjur ditulis, durung nganti dipermati kanthi tenanan.

Kamangka, crita kang prasaja, menawa anggane nggarap kanthi meneb lan kebak rabuk, bisa dadi muyeg lan nandhes. Kabeh pancen gumantung penulise dhewe. Gelem mundhak apa ora hasil tulisane. Menawa mung wis marem apa sing wis dikasilake, ya pungkasane ora bakal mundhak-mundhak. Nanging, menawa ana krentege ati, menawa saben tulisane durung bisa gawe marem. Iku bakal ndadekake hasil tulisane bakal beda, lan ora padha utawa ‘*monoton*’. Ing kene bisa milih, dadi sing biasa (*mainstream*), apa sing beda karo biasane (*anti mainstream*). Iku gumantung marang penulise dhewe. Ora bisa dipeksa.

Kamangka, para winasis wis nate ngendikan, menawa ditakoni endi tulisanmu sing paling apik? Jawabe mesthi, “Tulisanku sing paling apik, durung tak tulis!”. Iku mertandhani, menawa penulis iku tetep durung rumangsa marem apa sing wis nate ditulis.

Iki uga bisa dadi cathetan sing gumathok. Sawise rampung nulis, aja katalompen tetep kudu ditliti maneh, banjur direvisi, lan diedhit. Awit, iku mujudake kasampurnane naskah hasil tulisan. Supaya nalika dikirim menyang medhia, utawa bakal kacithak wis ora ana kesalahan.

Poma dipoma, sepisan maneh, nulis iku gampang, nanging aja banjur nggampangake. Pancen, kaya sing wis lumampah, saben tulisan iku wis duwe dalan, nasib lan rejekine dhewe. Nanging, tetep kudu bisa nuhoni, menawa tulisan iku bisa gawe geter sing maca, sapa wae bakal cingak, lan tundhone dadi penulis sing gamben.

Udan Salah Mangsa

Dening: Heru Patria

Udan salah mangsa
Rendheng ing wayah ketiga
Kadang tani tan bisa maca
Wektu iki kudu nandur apa
Semono uga atiku
Ora mangerteni kepriye karepmu
Nalika kangen wis ngumbra wara
Sliramu malah ninggal rasa
Ana tlatah ngendi kudu dak goleki
Cuwilane rasa sing kok gawa lunga
Jalaran separo atiku katut lungamu
Najan aku ora bisa lila
Saiki yen srengenge wis ilang
Peteng teka nyisihake pepadhang
Aku mung bisa nyawang lintang
Eling esemmu sing agawe sumelang
Dhiajeng
Kaya rendheng sing tanpa pungkasan
Udan tangisku tansah dleweran
Dak ranti sliramu ing ratan iki
Muga bae sliramu enggal bali
Nyirami ati
Kanthi tresnamu sing ora mblenjani
Blitar, 2024

Dadi Intipe Yomani

Dening: Pengging Handayani

Amrih minulya ywa gampang nyaruwe mring liyan
Mrih utama dadya jalma kang nulad watak awirya
Aja dadi priyantun kang degsura sarta kumawasa
Patrap kang murang ing susila kalawan sapatdha
Datan weruh ring unggah-ungguh marang sasama
Banget angedir-ngediraken sumongah sesongaran
Rumangsa wus kuwawa ngregem salwiring warah
Senengane mung pijer ngendhak gunaning janma
Karemane gawe dredah mangka blas nora prenah
Kumenthus rumaos putus mangka blas ora pecus
Nebar rasa memungsuhan tetuwuhing rereged ati
Yektine penyakit ati ora bisa mari yen durung mati
Nora wurung wusanane amung dadi intipe yomani

Udan Agawe Sumelang

Dening: Heru Patria

Yen sliramu krungu tinangise udan
Rikala gludhug padha sesamberan
Kaya ngono kuwi sumelange atiku
Kang tansah setya ngenteni tekamu
Semono uga udan ing wengi iki
Nitisake sakabehe kangen ing ati
Lumantar udan sing ora terang-terang
Dak ranti esemmu sing wis kumleyang
Mengko ana sawijining wektu
Yen udan wis ora gawe sumelang
Dak coba ngrakit bening pasuryanmu
Amrih ati iki ora rumangsa lodhang
Mung tekamu saiki sing dak ranti
Kanggo mungkasi sakabehe rasa sepi
Najan udan isih wae tumetes
Kaya tresnaku sing tanpa winates
Blitar, 2024

Padhang lan Peteng

Dening: Amalia Fatihatus Suhur

Isih mudha, ati kebak gelora
 Ngudi kawruh kang agung mulya
 Manah kebak gumolonging rasa
 Mlaku ing dalan kebak pacoban nestapa
 Sinau tanpa wates wanci
 Kadhang ketok bodho, cupet, lan keru
 Tansah dakugemi
 Kanggo wong tuwa kang wus ngukir ati
 Sinau tanpa wilangan mangsa
 Muwun tanpa swara
 Rasa meri lan kebak kuciwa
 Akeh waspa kang tumetes rina
 Ngelmu ngupadi sejatinira
 Ora mung ing pawiyatan sedhela
 Kebak pacoban nestapa
 Tansah kumanthil ing ati kanthi legawa
 Jombang, 11 Januari 2024

Tuntunan Sesrawungan

Dening: Pengging Handayaniingrat

Tuntunan samangsa samya sesrawungan
 Sapa kang wajib dicedhaki utawa ditebihi
 Dimen gupak becike uga nora katut alane
 Sepisan wong pinter ingkang ngaku pinter
 Kang mangkono nyata pantes cedhakana
 Sabab wus rumangsa kapinterane piguna
 Pindho wong pinter nanging ngaku bodho
 Kang mangkono age gugahen amrih tangi
 Awit ora guna yen ngilmune nora tumanja
 Katelu iku wong kang bodho ngaku bodho
 Wong kang mangkene iki tumuli tuntunen
 Sabab nglenggana mula butuh pitulungan
 Pungkasan iku wong bodho angaku pinter
 Kang ngono malah kepara diage tinggalen
 Yekti gesange nora bakal pikoleh apa-apa

Jaman Gendheng

Dening: Kevin Meinandoval

Wong bener malah dadi thenger-thenger
 Wong salah katone malah sajak bungah
 Wong becik kasunyatane malah dibucik
 Wong ala malah katon ngambra-ambra
 Wong apik kinawruhan malah ditampik
 Wong elek malah tansaya petrek-petrek
 Wong utama ing nyatane malah diteda
 Wong duraka sasat malah dadi tuladha
 Wong turut kudune dienuh malah diurut
 Wong mursal katone malah saya mubal
 Wong luhur katone malah kena singkur
 Wong asor dene malah kempar-kempor
 Mangkono kang aran jaman gendheng
 Temene ngono kang kliru dudu jamane
 Nanging yaiku watak para manungsane

Nini Sekati lan Juragan Mleki

Dening: Keliek SW

Dhek jaman biyen ana sawenehing wanita tuwa jenenge Nini Sekati. Dheweke manggon ing Desa Nguwer, sawijining tlatah mencil ing lembah Gunung Keyong. Dhek semana, pendhudhuk Desa Nguwer durung akeh.

Nini Sekati manggon ing omah gedheg sing prasaja banget. Nini Sekati sadina-dinane golek

kayu menyang alas. Kayu mau disisiki lan dipepe. Sawise garing kayu kuwi banjur digendhong, didol menyang desa-desa ing sakupenge lembah Gunung Keyong.

Uripe Nini Sekati pancen rekasa, eling-eling randha tuwa gek ora ketunggonan anak. Bojone Nini Sekati, yakuwi Kaki Tegaldlimo, wis kepara suwe pancal donya. Sakjane Nini Sekati duwe anak cacah loro, yakuwi Sekartaji lan Kejawan.

Nanging, anak-anake Nini Sekati kuwi sawise ngancik diwasa banjur nglembara menyang kutha. Nganti tetaunan suwene, Sekartaji lan Kejawan ora nate mulih. Nini Sekati ora ngerti kepriye nasibe anak-anake mau.

Nini Sekati duwe tangga cedhak, jenenge Kaki Markijut. Kaki Markijut duwe anak lanang siji, jenenge Pamekas. Ing Desa Nguwer lan sakiwa-tengene, Kaki Markijut kalebu sugih mblegedhu. Sawahe jembar ngilak-ilak, duwe kebon klapa sing uwohe mbrendang, lan ngingu sapi pirang-pirang. Senadyan sugih, nanging Kaki Markijut watake kereng lan mentalan, isih ketambahan mleki utawa medhit. Ya merga kuwi Kaki Markijut luwih kondhang kanthi sebutan Juragan Mleki.

Kacarita, pirang-pirang dina Nini Sekati awake ora kepenak. Ya merga kuwi dheweke ora bisa golek kayu menyang alas. Sarehne ora duwe dhuwit kanggo nempur beras, Nini Sekati kepeksa mara menyang omahe Kaki Markijut saperlu golek utangan. Eling-eling Kaki Markijut mentas panen pari lan klapa, asile wis didol marang tengkulak.

“Nini Sekati, kadingaren sampeyan kok mara mrene. Ana parigawe apa, heh?” pitakone Kaki Markijut santak, ulate ora kepenak disawang.

“Nyuwun pangapunten, Juragan. Waleh-waleh punapa, sowan kula badhe ngrepoti sekedhik,” kandhane Nini Sekati kebak suba-sita marang Kaki Markijut.

“Karepmu kepiye, Nini? Kandhaa blaka wae, ora usah ndadak muter-muter kaya gangsingan!” tumanggape Kaki Markijut.

“Ngaten, Juragan. Pinten-pinten dinten awak kula kraos boten sekeca satemah kula boten saged nyambut damel. Pramila, menawi wonten dhanganing penggalih Panjenengan, kula badhe ngampil arta kangge nempur...”

“Nini Sekati, aku pancen mentas panen pari lan klapa, tur asile iya wis dakdol marang tengkulak. Dhuwit pepayon saka adol pari lan klapa mau lumayan akeh. Nanging mangertia, butuhku ki ya akeh. Sidane, dhuwitku wis entek gusis tanpa sisa. Mula, luwih becik kowe goleka utangan marang wong liya.”

“Dhuh, Juragan! Menawi panjenengan boten saged maringi ampilan arta, kula diparingi ampilan uwos nggih purun.”

“Oalaah, Nini Sekati. Berasku kari sethithik, mung cukup kanggo pasedhiyan mangan sakbatih.”

“Menawi boten kagungan uwos, menir kula nggih purun.”

Kaki Markijut katon yen jengkel, ulate mbesureng, banjur cengkelak mlebu menyang njero omah. Let sedhela dheweke wis metu maneh karo nyangking menir diwadhahi kampluk.

“Nyoh, iki ana menir saberuk, kena mbok olah dadi jenang kanggo mangan. Ning ya kuwi, olehmu mbalekne aja suwe-suwe!”

Nini Sekati gita-gita anggone nampani. Sawise wola-wali ngucap matur nuwun, Nini Sekati nuli pamit mulih. Tekan ngomah, menir beras kuwi saperangan banjur diolah dadi jenang kanthi bumbu santen klapa lan uyah. Saperangan liyane kanggo pasedhiyan sesuk.

Sateruse, Nini Sekati njupuk jenang rong irus, dibuntel nganggo godhong jati kanggo sangu menyang alas. Gagasane Nini Sekati, jenang kuwi arep dipangan mengko awan yen wetenge wis krasa luwe. Nini Sekati nuli cekat-ceket golek kayu obong.

Ora krasa, wayahe wis ngancik awan tengange lan Nini Sekati wis krasa luwe. Kocapa, nalika Nini Sekati lagi arep mangan sangune, dumadakan ana bocah kuru aking kathik sandhangane suwek pating slawir. Bocah kuwi praupane katon pucet, mertandhani yen kaliren. Nini Sekati mbatin, kathik ing tengah alas ana bocah gembel. Nini Sekati ora sida mangan.

“Ngger, jenengmu sapa lan omahmu ngendi?” Nini Sekati takon kanthi sareh.

“Nami kula Wasitogati. Kula boten gadhah griya, Nini,” wangsulane si bocah gembel.

“Oalah, Ngger, teka memelas temen nasibmu. Apa kowe luwe?”

“Bares kemawon, wiwit kala wingi kula boten nedha.”

Kegawa saka rasa welas, Nini Sekati nuli menehake jenang sangune saka ngomah marang Wasitogati. Nini Sekati ngucap, “Wis Ngger, jenang iki panganan! Muga-muga otot-bebayumu bisa enggal pulih!”

“Inggih, Nini, kula tampi peparing menika,” Wasitogati gita-gita nampani pawewehe Nini Sekati. Ora kesuwen, jenang kuwi banjur dipangan kanthi dhokoh lan sadhela wae wis entek mlebu weteng.

Bareng wis rampung anggone mangan jenang, Wasitogati banjur pamit saperlu nutugake laku. Nini Sekati dhewe iya banjur ngadeg saka lungguhe, arep mbacutake golek kayu. Lagi sawetara anggone

jumangkah, Nini Sekati noleh menyang mburi, kepengin ngerti Wasitogati mlaku menyang ngendi. Anehe, bocah gembel mau ngerti-ngerti wis ilang saka panyawang. Nini Sekati rumangsa gumun nemahi lelakon sing dumadi.

Sawise cukup anggone golek kayu, Nini Sekati nuli mulih. Tekan ngomah banjur cekat-ceket adus lan mangan. Kegawa saka awak kesel, mungkur surup Nini Sekati krasa ngantuk. Sadurunge mapan turu, Nini Sekati ndonga, nyenyuwun marang Gusti Allah supaya diparingi rejeki sing akeh lan barokah.

“Dhuh Gusti Allah Pengeran kula ingkang maha welas-asih. Kula nyuwun ke-sarasan, kekiyatan, saha rejeki ingkang kathah lan barokah....”

Mangkono Nini Sekati anggone ndedonga. Suwarane gandhang, nganti Kaki Markijut kebrebegen, banjur nguman-uman Nini Sekati.

“Hee, Nini Sekati, rungokna kandhaku! Manungsa urip kuwi mesthi kedu-nungan rejeki. Nanging gedhe-cilike rejeki gumantung pambudidayane dhewe-dhewe. Nek kepengin sugih, ya kudu pethel makarya. Ora ana gunane sampeyan ndedonga nanging lumuh makarya. Mula, lerena olehmu ndremimil nyuwun rejeki, supaya ora mbrebegi kupingku!” panguman-umane Kaki Markijut.

Nini Sekati ora perduli. Saben arep mapan turu, dheweke tansah ndedonga kanthi panyuwunan kang padha. Kaki Markijut jengkel. Nalika Nini Sekati lagi ndedonga, Kaki Markijut ngumpulake kreweng diwadhahi kandhi. Kreweng sakandhi banjur diuncalake menyang empyake Nini Sekati. Empyak kuwi sanalika jebol, kreweng sakandhi ceblok ana sandhinge Nini Sekati.

Nini Sekati age-age ngudhari kandhi sing ceblok ana sandhinge. Dheweke kaget jalaran kandhi kuwi isine emas.

“Dhuh, Gusti Allah Pangeran kula.

Matur sembah nuwun dene Paduka sampun netepi panyuwun kula. Emas sakandhi peparing Paduka badhe kula ginakaken kangge kasaenan....”

Kaki Markijut gumun semu ora percaya krungu ucape Nini Sekati yen kreweng sakandhi sing diuncalake tetela malih emas. Nanging nyatane, Nini Sekati kelakon dandan omah lan blanja keperluan liyane saka asile adol emas sakandhi sing ceblok saka langit.

Mangerteni kanyatan kuwi, Kaki Markijut rumangsa ewa. Dheweke iya kepengin oleh rejeki arupa emas. Yen bisa aja mung sakandhi, nanging pirang-pirang kandhi.

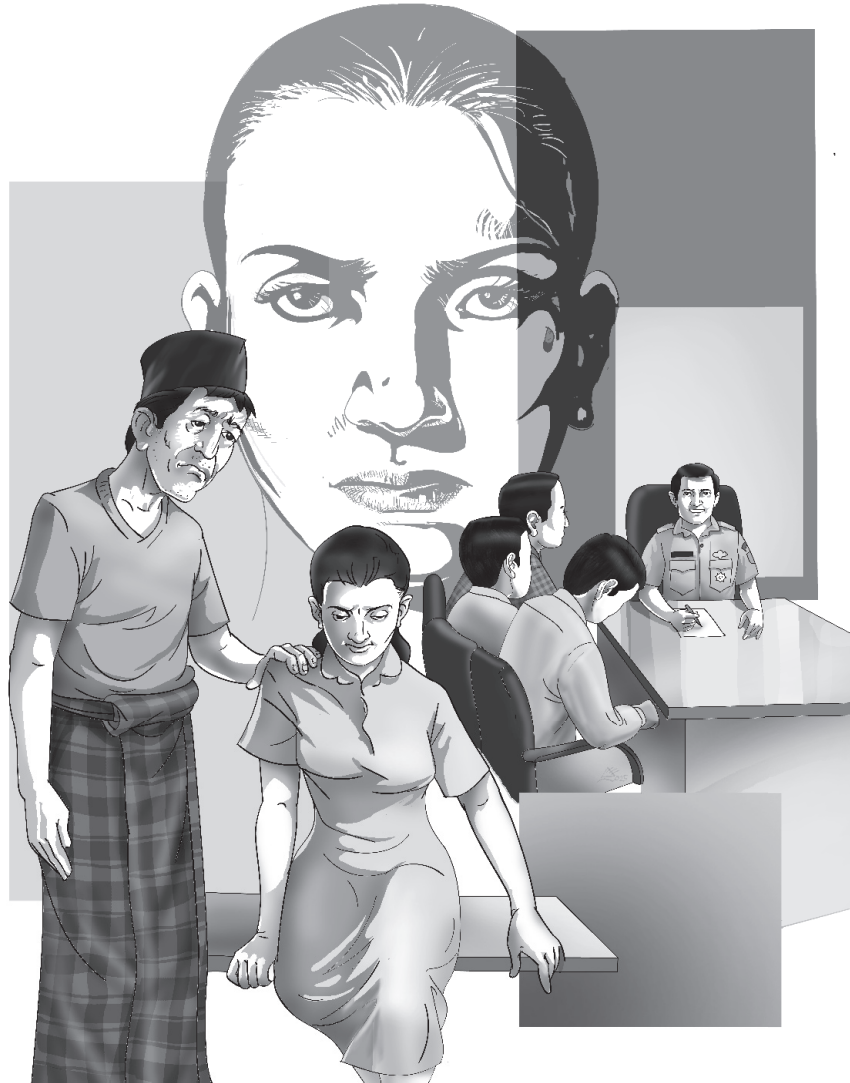
Kaki Markijut banjur keklumpuk kreweng nganti oleh pirang-pirang kandhi. Dheweke banjur meling marang Pamekas, si anak lanang. Wigatine piweling: mengko bengi Kaki Markijut arep ndedonga nyuwun rejeki. Ya nalika kuwi, kandhi-kandhi kebak kreweng sing wis cumepak kuwi supaya diuncalake menyang ndhuwur empyak.

“Piye, Pamekas. Apa kowe mudheng sing dakkarepke?” Kaki Markijut nlesih anake.

“Inggih, Pak,” wangsulane Pamekas.

Wengi kuwi, Kaki Markijut sida ngla-koni rencanane. Dheweke ndremimil, ndedonga kanthi swara gandhang, kaya sing diucapake Nini Sekati. Pamekas iya banjur nguncalake kandhi-kandhi kebak kreweng menyang ndhuwur empyak. Nanging apes, cebloke kandhi pener sirah lan awake Kaki Markijut, satemah ambruk kurugan kreweng pirang-pirang kandhi. Sirahe Kaki Markijut tatu-tatu lan lengene ceklek. Kaku Markijut pancen apes. Luwih apes maneh kreweng pirang-pirang kandhi wujud tetep kreweng, ora malih dadi emas.

Sidane, bandhane Kaki Markijut entek kanggo mertamba. Saiki Kaki Markijut malih dadi wong miskin. Isih begja dene Nini Sekati gelem tetulung awah beras marang Kaki Markijut.

Omah Tanpa Pager

Dening: Didit Setyo Nugroho

Sarijo mung amem. Mingkem salawase. Merem mripate mbok menawa isih mbayangne perihe ndonya kang ora nate padhang. Sadawane urip mung dadi marbot RT. Nyacahne gunggume bolo pecah sing ora nate diduweni dhewe. Kuwi wae Manawa kurang meneri isih nampa pisuan kang ora mung ngabangake kuping ananging gawe jelu ing ati. Langit kucem rinasa mung bisa nguncalake wisa kanggone

wong kesrakat kaya dheweke.

"Gusti kula nyuwun sih kawelasan Panjenengan, ampun ngantos gadhah pasangan urip bocah kembar ingkang nate tumindak daksiya ngrudha peksa dateng ponakan kula" celathune nggitep. Praupane abang mbranang disurung tawang-tawang tangis kang nggegirisi. Sambate nyundhul langit nganti langit kaya katon abang getih.

Sarijo edhal-edhol luru pangan maneh. Pawakane sing kaya rerupan semar ing wayang uwong kerep dadi

poyokan. Nek mlaku malah katon kaya menthog. Dadi bala dhupak nyambut gawe srabutan sing penting isa mangan. Nguntel-untel ati maneh kang wis kucem. Apa sing kudu dak pecaki kabeh mung regemenging peteng. Ananging ing satengahing peteng kuwi aku kudu nggremet. Senadyan sirah mumet. Senadyan ati ruwet. Senadyan giniles rasa lan panyakra bawa kang ora bisa dak lena. Menyang ngendi ta playune urip. Paling mung nyang kuburan peteng, tinancepan maizan blabag ngiwa nengen kanggo tetenger. Kuwi wae bakal gapuk lan ora ana kabeh kang mangerteni dunungmu. Tanpa bebungah nalika atimu kebak kanistan. Banjur isih ngenteni maneh kang aran piwalesan saka karuwunge legan tatune urip nate kang kebacut kepancal. Mangsa mareng dedalan urip kang nate dak pecaki mung ngruwes ati kang wis kebacut tuwa. Aku mug klintingan kaya endas gereh sing diuncalke ing tengah panase wajan.

Ponakane sing ora pati ganep nalare nalika jumegar katon prawan mung dijejeli pil koplo tanggane banjur digarap bebarengan bocah kembar kang tanpa moral. Sarijo ora bisa nuntut amarga hukum ora mlaku kanggone wong kang dianggep kurang ganep. Sak dawane urip rasa mrina, kuciwa, dendam, ngikit-ikit campur dadi siji njalani atine kaya diplintire saben ndinane. Wusanane liveri kena nganti tekan patine. Cuthel sakabehing impen sing wis rinakit.

Ing satengahing patine Sarijo ora nate kendhat anggone nangis marang Gusti kang akarya jagad. Dleweran luh isi mili ngembes ing satengahing mripat kang wis merem dhipet kepedhotan impen. Nyawane rinasa nglambrang kebak pitakonan. Banjur kepiye ponakane kuwi mengko nasib sakbajure nalika tinilar dheweke. Mbakyune dhewe wis jompo ora bisa tandang grayang nguripi awake dhewe wae kapiran apa maneh nguripi anake sing kelebon bedama rudha peksa.

Kanistan ora among mandheg semono. Ponakane wusanane mbopong weteng gedhe mrana-mrene. Kang sansaya perih nalika Sarijo sing wis dadi jenat sing ditudhuh ngiseni. Ora ana sing wani mbawali amarga ora ana sing dadi seksi. Langit saben ndina tambah kucem tujune isih ana kangmase lilike bocah kuwi kang gelem weweh pangan sabendinane kanggo nguripi ponakane lan jabang bayi sing dikandhut. Apa ya angkara tetep menang lan apa sesidheman tetep bisa langgeng. Ora. Gusti paring pepajar

kang nganeh-nganehi nalika ponakane Sarijo kuwi nglaireke ndelalah kersane Gusti laire kembar lan rupane memper kaya bocah kembang sing nate nandur wiji ana guwa garbane. Arep kepiye maneh? Banjur pada opyak marang lelakon sangang sasi kepungkur.

“Mula si kembar kuwi bola-bali dolan nyanggone Lik Sarijo. Tibake nglimpekne Lik Sarijo gen lunga ngono terus padha nggarap apem gentian” celathune Lethek kanca mendeme kembar.

“Barang bosok kuwi mbok kepriye anggone nyimpen tetep kadenangan” Mbethik tukang ojek melu-melu urun rembug.

Gandeng isu sansaya santer ketua RT sing nduwe *referensi* mbeling banjur nyidhang marang bocah kembar kang mung bisa blangkemen nalika diancam nek arep ngelak diancam arep di tes DNA lan digawe BAPne dilaporke menyang polisi.

Banjur Pak RT sak ajarane menehi wektu kanggo bocah loro kuwi endi sing kudhu nikahi. Kajaba kanggo nutup aib uga mbalekne tanggung jawab kanggone patrape manungsa. Dudu patrap kewan kang ora nduwe tanggung jawab nalika neleki wisa.

“Kowe sakloron padha kompromiya kepiye anggonmu tanggung jawab ngudari prekara iki. Mestine sing dak rabekne mengko salah siji ora loro-lorone” Ngendikane Pak RT nggitep nyawang bocah kembar loro sing pating bedhigasan ugal-ugalan. Pasuryane katon abang mbranang. Netrane mencereng merga rumangsa bocah loro iki mung nggawe wirange kampung sing dipanggoni.

Raine bocah loro pucet kaya kapuk. Sing sadurunge katon kemlinthi saiki awake krasa kaya njimpes kaya krupuk mlempem. Kabeh urip sing dilangkahi pancen nggawa resiko. Sapa sing nandur bakal ngundhuh. Mulane tanduran bacin ngundhuhe ya barang badeg.

Senadyan mlakune diwiwiti karo tatu murih kabeh padha slamet diundangne naib kampung kareben pernikahan kuwi sah miturut agama lan masyarakat. Ngiras pantes kanggo tuladha kang ora perlu ditiru kanggone bocah-bocah enam liyane. Kanthi kebak rasa welas lan perih kaben kudu dilakoni.

Embuh kepiye piye wusanane sing rabil manut sing nikahi dene kakangane sing nggolekne pangan kanti nyopir. Manawa ngancik wayah surup Ragil bola-bali mung dheleg-dheleg nyawang regemenge peteng kang wiwit ngambah omah tanpa pager.

Jadah Manten Kebak Filosofi

Dening: Widyastuti

Yogyakarta kutha istimewa kang kawentar minangka kutha budaya. Kutha kang isih nguri-uri kabudayan Jawa saka tradhisi, wewangunan, lan ornamen khas kang njawani. Apa maneh ing Yogyakarta minangka punjering kraton kang isih ngugemi tradhisi Jawa. Mula ora mokal menawa akeh wisatawan lokal lan manca kang kepengin nekani kutha Jogja (Yogyakarta).

Jogja uga diarani kutha pelajar amarga akeh para mudha kang ngangsu kawruh. Kajaba iku akeh papan kang endah kanggo wisata lan dadi jujugan wisata kuliner. Maneka warna kuliner kang bisa dicicipi kaya gudheg nangka, gudheg manggar, sate klathak, sate kere, mi letheke, lan bakmi Jawa. Kejaba iku uga akeh banget nyamikan kang bisa dadi oleh-oleh menawa wisata ing kutha iki. Nyamikan kang akeh ditemoni kaya bakpia, yangko, geplak, kipo, lan jadah.

Jadah yaiku panganan kang digawe saka ketan didang, banjur ditetel. Ing jaman saiki jadah bisa ditemoni ing pasar utawa ing bakul jajanan tradhisional. Biyen jadah mung bisa diprangguli ing panggonan wong duwe gawe. Ing Yogyakarta ana jadah kang dicawisake kanthi cara kang elok arane, yaiku jadah manten.

Jadah manten yaiku panganan tradhisional saka kutha Yogyakarta. Panganan iki memper semar mendem, bahan bakune saka beras ketan dimasak nganggo santen. Menawa wis mateng banjur digulung njerone diisi daging pitik utawa sapi kang wis dimasak lan dibumboni. Sawise kuwi, dibuntel endhog dadar lan dibakar. Wujude digawe segi papat, digapit nganggo wilah saka pring, banjur jepitake. Dene kanggo nalenan pucuke nganggo irisan kacang lanjaran utawa buncis.

Kawitan jadah iki kanggo ubarampe seserahan ing upacara manten adas Jawa. Jadah iku lengket mula maknane supaya kang dadi manten anggone omah-omah tansah guyub rukun lan langgeng. Sanajan ana rubeda bisa dirampung lan ora bisa dipisahake. Ing jaman biyen wong mertamu uga nggawa jadah gaweane dhewe, iki kanggo pratandha ngraketake paseduluran.

Miturut sejarah, jadah manten iki wis ana ing abad X Masehi. Panganan iki diarani *jawadah* utawa *juadah* ing Kidung Harsa Wijaya. Jadah manten iki dadi karemenan Sri Sultan Hamengku Buwana VII. Sultan Hamengku Buwana VII kang sinebut Sinuwun Behi utawa Sultan Ngabehi, dadi panguwasa nalika taun 1877–1921. Nalika dadi panguwasa kabudayan, mligine seni tari

bedhaya tansah ngrembaka. Seni tari wiwit metu tembok kraton lan bisa disinaoni dening masarakat umum. Piyambake uga tinarbuka marang bab pendhidhikan. Putra-putrine malah ana kang ngangsu kawruh ing negara Belanda. Sultan uga mbangun maneh tugu golong gilig kang dadi lambang kutha Jogja. Tugu iki rusak amarga ana gempa taun 1867.

Jaman biyen jadah manten iki nyamikan mligi kanggo para priyayi lan sing duwe gawe mantu. Dijenengi jadah manten amarga panganan iki kudu ana ing tradhisi manten Jawa. Nyamikan iki nduweni filosofi saka wiwitan wujud beras tekan dadi panganan jadah manten. Anggone masak saka wujud beras tekan dadi jadah mbutuhake wektu kang suwe. Kahanan iki nduweni teges menawa wong kang nglakoni omah-omah bakal akeh rubeda lan nemahi masalah mula kudu nduweni watak kang sabar. Menawa wis dadi jadah dadi lengket tegese menawa wong kang wis omah-omah iku kudu tansah raket karo garwane. Diwungkus nganggo endhog dadar tegese saben omah-omah kuwi duwe masalah utawa prakara kang kudu dirembug dening wong loro. Prakara iki ora kena nganti metu saka omah lan dimangerteni dening wong liya, kudu diudhari lan dirampung bebarengan. Prakara omah-omah dadi wadi aja nganti diumbar. Wong kang wis omah-omah kuwi kudu tansah njaga katresnan supaya langgeng. Kabeh rubeda kudu bisa diadhepi lan reribed kudu bisa diudhari.

Majuning jaman jadah manten dadi panganan kang lumrah kanggo masarakat umum ora mung kanggo para priyayi. Jaman saiki jadah manten bisa cumawis kapan wae, ora mung ing panggonan wong kang duwe gawe mantu. Sanajan jadah manten iki rada angel diprangguli ing toko oleh-oleh ora kaya bakpia, yangko, lan geplak. Jajan iki bisa ditemoni ing pasar tradhisional ing Kotagedhe. Jadah iki memper karo panganan semar mendem, mung beda anggone nyawisake. Bahan baku lan isine padha, mung semar mendem digulung lan ora nganggo jipitan. Jadah manten tetep dadi klangenan amarga rasane kang enak lan gurih.

Embun lan Mlathi

Dening: Yasmin Humaira Nartafidalova

“Nita, Ibu arep pengajian dhisik, ya! Ibu titip Embun,” pesene Ibu sadurunge tindak. “Usahakna kowe isa ngopeni dhewe, tanpa nyuwun tulung Bulik.”
“Inggih, Bu!” wangsulane Nita.

Sawise Ibu tindak pengajian, Nita ngajak Embun dolanan boneka ing ruwang tamu. “Jebule njaga adhik ora angel kaya sing diomongke Sifa,” batine Nita.

Sifa, kanca dolane Nita, tau ngomong yen njaga adhik kuwi angel. Embun kuwi bocah sing ayu. Embun seneng banget karo sing jenenge kembang mlathi. Nita tansah ngajak adhike mlaku-mlaku ing taman kang ana ing latar omahe. Ing kana, akeh banget kembang mlathi lan kembang anggrek.

Wis pakulinane Nita nyirami kembang-kembang sing ana ing taman saben sore.

Sawise nyirami kembang, biyasane Nita methiki kembang mlathi nggo adhine. Embun seneng banget kembang mlathi amarga kembang mlathi iku wangine eram.

Nanging, dina iki kembang mlathi mung ana sithik kang wis mekrok amarga wis suwe ora udan-udan. Kamangka, Embun ngrengsek wae kepingin kembang mlathi sing akeh. Gagean Embun pingin mlayu dhewe ngepek kembang mlathi ing taman. Embun rewel amarga dipenging mbakyune. Mesti wae Nita nglarang banget. Nita banjur nggendong Embun mlebu omah. Ing njero omah, Embun nangis wae. Nita gagean nggawekna susu cokelat kesenengane Embun.

Sawise Embun ngombe susu cokelat, Nita langsung nggendong Embun mlebu kamare. “Mau, kan, Ibu tindak ngaji jam siji, mesthine Ibu kondure sore,” batine Nita. Mula kuwi, Nita melu turu ing sandhinge Embun.

Biyasane nek Embun turune klisikan, mesthi tandhane yen Embun bakal njaluk susu maneh. Mula Nita tansah nyiapake susu kanggo jaga-jaga.

Dumadakan Embun tangi lan ngrengsek njaluk susu cokelat. Sawise kuwi, Nita langsung tangi lan menehi susu cokelat kang wis cemepak. Embun banjur ngombe susu cokelat, nanging Embun ora bisa turu maneh, kamangka Nita wes kesel banget. “Mbun, turu maneh ya, soale Mbak wes kesel banget ki meh

turu maneh!” kongkone Nita marang Embun.

Amarga Embun durung bisa ngomong, Embun mung bisa nangis. Embun wis bosen ing kamar wae. Swarane Embun nangis seru banget, mula Nita ora bisa turu. Dumadakan Bulik langsung mlebu kamare Nita lan langsung ngeneng-eneng Embun ben ora nangis wae. “Mbun, Mbak Nita ameh turu, Embun aja nangis wae ya!” kongkonane Bulik marang Embun.

Lebar kuwi, Embun malah tambah kejer nangise. Nita banjur menyat njupuk vas sing isine kembang kesenengane Embun. Embun langsung mandheg nangise amarga wis ngambu wangine kembang mlathi kesenengane Embun.

Wektu saya sore, Ibu kondur ngasta kembang anyar saka omahe Bu RT kang dinggo pengajian mau. Embun saya seneng banget amarga kembang sing diasta Ibu kuwi kembang kang wangine meh padha semerbake kaya kembang mlathi kesenengane Embun.

“Piye, Nita? lancar ora njagani Embun mau?” pitakone Ibu marang Nita.

“Lancar Bu, nanging wau radi angel pas Embun nangis kejer,” wangsulane Nita.

“Loh, Embun mau nangis ngapa?” takone Ibu maneh.

“Namung rewel nanging boten menapa, Bu, saged kula neng-neng ngangge kembang mlathine Ibu,” guneme Nita karo mesem.

“Owalah, ya wis ra papa, matur nuwun, ya, Nit, wis njaga adhikmu kanthi sabar,” ngendikane Ibu sinambi ngelus sirahe Nita.

Liburan Menyang Saloka

Dening: Sayekti Ardiyani

“Sesuk prei...sesuk prei, hore!” Ario surak-surak bungah sawise ibune nuduhake rapor sing dijupuk saka sekolah.

“Wektune kanggo *liburan*. Lha, Ario ajeng nagih janjine Bapak ngejak ting Saloka,” ujure Ario seneng. “Lha, rapote Ario sae nggih, Bu?”

Saloka minangka taman rekreasi kulawarga ing Jawa Tengah, dumunung ing Salatiga.

“Preinan iki kowe arep menyang Saloka? Mesti kebak. Sesuk wae nalika preinan wis rampung. Ra kudu pas preinan iki ta?” jare bapak.

“Mboten napa-napa sakaniki mawon pak,” ujure Ario. “Ario pingin preinan niki, kangge nyegerke pikiran.”

“Bapak bener Ario, nalika preinan, papan wisata pancen kebak banget. Kudu ngantri yen arep numpak wahana,” sambunge ibu.

“Nanging Bu, kapan malih yen mboten preinan, Ibu lan Bapak mesti mboten kagungan wekdal. Sibuk teras,” oyak Ario. “Antri mboten napa-napa, ingkang baken dugi Saloka. Kula estu penasaran,” imbuhe Ario. “Wingi-wingi Ario nyuwun dolan-dolan, Bapak kalih Ibu saweg sibuk,”

“Tenane kowe wis siyap kudu ngantri dawa, malah jam-jaman,” tantangane bapak.

“Saestu ngantos sawetara jam?” Ario ora percaya.

“Pancen, yen akeh wong sing arep nunggang, ngantrine padha uler-uler, kuwi critane kancane bapak sing lagi preinan rana” wangsulane bapak

“Ario pun siyap antri,” Ario mantep. “Ingkang baken dugi Saloka.” Ario ora gelem kalah karo kanca-kanca sing wis tau rana.

“Tiket ngangge arta THR Ario, Ibu lan Bapak namung ngeterake,” sambunge Ario ora gelem nyerah.

Saben riyaya Ario entuk dhuwit THR, mula Ario isih duwe tabungan THR. Ario sengaja nyisihke kanggo preinan. Wis dadi pakulinane Ario, yen duwe kekarepan Ario nabung dhisik.

“Yo wis, yen kowe ngeyel menyang mrana lan pengin mbayari ibu lan bapak, tak terke.” Bapak akhire nyerah.

“Tenan lho, awake dhewe digratisi” gantine ibu sing nagih karo ngguyu.

“Siyap,” ujure Ario bungah.

Dina sing ditunggu-tunggu Ario teka. Sakwise numpak kendaraan saka Solo tekan Tuntang, panggonane Saloka, kaluwarga Ario tumuju ing tujuan sing ana tulisan Saloka werna ijo gedhe banget. Pas jam sepuluh, miturut jadwal bukak, kulawarga Ario antri ing loket.

“Wah... kebak tenan.” Ario nyawang antrean sing arep mlebu. Ibu lan bapak mung mesem karo sambate Ario.

Ario tambah kaget amarga arep numpak wahana wis akeh sing baris. Nemokake siji wahana sing dawa barisane, Ario ngalih menyang liyane. Ngono kuwi sateruse. Ario ngarep-arep ana wahana sing sepi. Pancen, kabeh wahana kebak pengunjung. Ora mung kulawarga, Ario uga nemokake akeh rombongan

bocah sekolah. Akhire dheweke mlebu ing *Lumbung Ilmu Galileo*.

“Dadi, saiki arep apa? Kabeh padha kebak,” pitakone ibune pas metu saka *Lumbung Ilmu Galileo*.

Beda karo janji ing omah sing wis siyap antri, jebul tekan panggonan, Ario krasa ciut atine. Ario ora nyana yen rame banget.

“Lha piye ta, Cah, kowe durung ngrasakake wahana apa-apa,” kandhane bapak.

“Mangkih mawon, jebul ngantri niku dados kesel,” sambate Ario sungkan.

“Padha wae, mengko awan saya rame. Tekan kene, mung arep weruh wong-wong sing liwat numpak wahana,” ujure ibu.

“Ayo, sepira suwene antrian, kudu diadepi. Kabeh sing pengin digayuh butuh perjuangan, ta?” kandhane bapak. Ario kaget krungu ngendikane bapak. Ario meneng sawetara mikirke tembung kasebut.

“Nggih pun, ayo!” Ario bengok ngumpulake semangate.

Ario nyedaki wahane sing paling cedak. Ario sabar ngenteni antrian.

Akhire dheweke tekan ngarepe lawang *Obat-abit*, yaiku wahana yun-yunan sing dhuwur lan diputer-puter kaya mobat-mabit

“Hmmm...yen lila ngantri kanthi sabar ya bakal tekan,” ujure Ario lega. Mudhun saka *Obat-abit* Ario katon seneng lan bungah.

“Piye, kepengen nyoba liyane?” pitakone bapak.

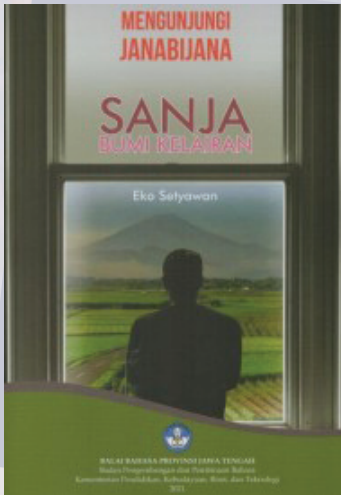
“Nggih!” Ario bungah. “Nyenengake!”

“Apik kuwi, ibu seneng. Kowe kudu semangat kaya nglakoni urip. Yen duwe tujuan kudu diperjuangke senjata angel lan butuh proses sing dawa,” Ibu nepuk pundhake Ario.

“Leres, Bu. Ingkang manis, ingkang seneng, kedah dilampahi kanthi perjuangan riyin, mboten pikantuk langsung,” ujure Ario. “Yen pingin seneng-senang ing wahana, kedah purun antri, sabar.”

“Padha kowe sinau. Kanggo entuk prestasi kaya wingi, kowe kudu sinau, ta? Kowe kudu berjuang,” sambunge bapak.

“Ario sakniki sampun luwih paham, matur nuwun Ibu lan Bapak. Ayo, diterusake malih, Ario tambah semangat. *Dinikmati* ramene, kados ngendikane Ibu, *nikmati* urip kanthi perjuangan.” Ario manteb mlaku nyedhaki wahana *Cakrawala*.

Tilik Panggonan lan Sejarane

Dening: Ginung Yogiswastiko

Judul	: Mengunjungi Janabijana: Sanja Bumi Kelairan (Terjemahan Bahasa Jawa Dhialek Yogyakarta-Surakarta)
Pengarang	: Eko Setyawan
Halaman	: x + 92
Tahun	: 2021
Ukuran	: 14,5 cm x 21 cm
Penerbit	: Balai Bahasa Provinsi Jawa Tengah

Karanganyar minangka bumi kelairane Mas Eko Setyawan sang pangripta gurit pancen kebak papan kang nduweni sejarah. Candhi, makam, petilasan, lan papan mirunggan liyane kaandharake kanthi ndakik-ndakik. Ora ateges ngayawara utawa ngambra-ambra, jer iki pancen wujud gurit kang kebak tembung entar lan basa rinengga.

Ana saperangan bab sing ndadekake rada gumun. Ing Buku *Sanja Bumi Kelairan* iki uga ngamot cerita ngenani tanah sabrang, jaban rangkah. Sapandurat sasat kaya duwe panyakrabawa, apa iya crita ing bumi kelairane wis entek mula golek crita saka bumi kelairane wong liya?

Bumi kelairan tumrap saperangan wong bisa beda-beda maknane. Bisa mung desane, kelurahane, kabupaten utawa provinsi, bisa uga negarane. Malah yen kanggone kaum globalis, bumi kelairan kuwi ya Bumi iki. Nanging, kersane pangripta buku iki kayane ora ngono.

Buku iki kaperang dadi telung bab. Bab siji “Sanja Bumi Kelairan”, bab loro “Njumput sing Pating Klarah”, lan bab pungkasan “Swara saka Sabrang”. Dadi, tengering buku iki njupuk saka salah sijining irah-irahaning bab kang kamot, yaiku bab sing kapisan kang uga ngamot gurit kanthi irah-irahan kuwi.

Ing bab siji, saperangan papan lan adat istiadat ing Karanganyar kacritakake. Ora pati akeh ukarane, nanging mentes maknane. Nanging, ya kuwi, lumrahe gurit, isine kebak “cangkriman”. Kudu mikir dhisik yen kepengin ngerti crita sabenere. Malah ora mung kudu mikir, kayane pancen kudu ngerti dhisik gegambarane supaya bisa paham luwih tandhes. Yen crita ngenani *mata kuliah*, mbokmenawa pancen ana *prasyarat*-e. Coba, ta, apa ora bingung yen ing perangan kanthi irah-irahan “Hargo Dalem” malah isine

crita ngenani Prabu Brawijaya, Dipa Manggala, lan Wangsa Manggala? Ya, amarga sang pangripta gurit ora sadarma nyritakake papan, nanging uga nyritakake sejaraha, nyritakake filosofine. Liyane “Hargo Dalem”, uga kamot “Hargo Dumiling”, “Hargo Dumilah”, “Mongkrang”, “Watu Kandhang”, lan liya-liyane. Kamot uga ngenani adat julungan, dhukutan, cembeng, lan liya-liyane.

Senajan irah-irahane “Njumput sing Pating Klarah”, isining bab sabanjure tetep gurit-gurit kang kebak makna. Dianggep pating klarah mbokmenawa amarga papane ana ing ngendi-endi, anggone nemu gagasan saka ngendi-endi, saka cathetan-cathetane si pangripta gurit.

Ing bab pungkasan, isine maneka warna gurit nyritakake crita utawa pawarta saka tanah sabrang, kayata ngenani Susianti Tinulele, pendheta putri kang seda amarga aksi terorisme ing Sulawesi Tengah. Liyane kuwi, ana uga gurit-gurit apik ngenani prahu pinisi, Sawerigading, lan We Cudai. Mbok menawa sumbere saka naskah I La Galigo, kasusastran Suku Bugis ing Sulawesi Selatan.

Ing bab telu utawa bab pungkasan iki ana bab sing rada gawe bingung. Kenang apa crita ngenani Sudamala utawa ruwatan Bathari Durga dening Sadewa kapacak ing mburi bareng lawan crita ngenani crita saka sabrang? Kamangka, Ing Candhi Sukuh (Karanganyar) uga ana crita Sudamala. O, mbokmanawa crita kuwi kajupuk saka relief ing Candhi Tegowangi ing Tlatah Jawa Timur, tumrap Karanganyar pancen klebu tlatah sabrang.

Ning, sawise crita ngenani Sudamala kuwi, ana crita ngenani Canthik Rajamala. Saktleraman kaya pancen crita bacutane amarga ing kono uga disebut Durga. Tumrap kang ora pati wanuh crita wayang, mbokmenawa bisa kleru panampa amarga sakjane beda. Durga ing crita Sudamala kuwi Bathari Durga, dene Durga kang bacin kang tinulis ing crita Canthik Rajamala kuwi Dewi Durgandini utawa Dewi Rara Amis, sing mengkone dadi garwane Resi Palasara, Mbah buyute Pandhawa lan Kurawa. Sepisan maneh, maca lan mangerteni gurit-gurite Mas Eko Setyawan kuwi butuh kawruh sadurunge, pancen butuh sinau dhisik. Bejane, saiki wis jaman Internet. Maca gurit bisa sinambi *gugling*, nyuwun pirsaa Mbah Gugel. Anggone mudheng mesthine bisa luwih cepet, lumayan, senajan mudhenge durung mesthi padha karo sing dikarepake panggurit.

Buku kang asline tinulis ing bahasa Indonesia lan njalari pangriptane entuk Penghargaan Prasidhatama Kategori Puisi ing taun 2020 iki pancene nduweni kaluwihan. Ukara-ukara kang rinonce sajak ana perbawane. Aja kok isine, ing atase tembung kang kapacak dadi irah-irahane wae wis kepara gawe nyurenging ulat. Coba, tembung *janabijana*, sapa sing langsung paham tanpa mbukak kamus? Ning, mbokmenawa malah kuwi kang njalari awake dhewe sangsaya kepengin ngerti isine.

Mbokmenawa maca gurit bisa dadi sarana sinau basa Jawa kang nyenengake tumrap para siswa. Mligine maca gurit-gurit kaya sing kamot ing buku iki. Buku iki dakanggep bisa nyengkuyung pasinaon basa Jawa jalaran anane tambahan diakritik ing ukara-ukarane. Tembung-tembunge dadi luwih cepet katitik maknane, ora perlu nganggo kleru anggone ngeja. Jer, ing basa Jawa pancen akeh tembung *homograf*.

Wusana, supaya ora kaanggep mung dhapur ngalembana, perlu dakaturake kritik utawa panyaruwe tumrap buku iki. Salah sijine ing gurit kanthi irah-irahan “Sapta Tirta” (kaca 22). Tembung sapta kuwi tegese pitu, kenang apa ing gurit kuwi dicritakake minangka *tuk sepuluh*, dudu tuk pitu? Sing telu entuk saka ngendi?

--

Ritual Adang Taun Dal ing Kraton Kasunanan Surakarta

Dening: Sinung S.

Saben sasi Sela ing taun Dal, Kraton Kasunanan Surakarta nduweni tradhisi unik kang sinebut *Adang Taun Dal*. Sinebut unik merga tradhisi iki mung ditindakake ing taun Dal. Amarga mung ditindakake saben taul Dal, tradhisi adang iki mung bisa didulu wolung taun sepisan.

Yen didulu saka lumakune prosesine, tradhisi taun Dal iki mujudake tradhisi duweke Kraton Kasunanan Surakarta sing paling suwe anggone nyiyapake piranti lan ubarampene. Kahanan iki dumadi merga kabeh piranti sarta ubarampe kang digunakake kanggo nindakake tradhisi iki kabeh sarwa pinilih. Salah siji piranti kang digunakake kanggo nindakake tradhisi iki kang paling narik kawigaten yaiku dandang sing dipercaya nate digunakake kanggo masak dening Nawangwulan, salah siji widadari kang dadi sisihane

Jaka Tarub. Dandang kasebut kinaran Dandang Kyai Dhudha. Ngenani dandang Kyai Dhudha mujudake dandang pusaka duweke Kraton Kasunanan Surakarta kang mung diwetokake wolung taun pisan mbarengi tekane taun dal.

“Tradhisi *Adang Taun Dal* iki sejatine ora bisa dipisahake klawan crita sesambungan antarane Jaka Tarub lan Dewi Nawangwulan kang dianggep leluhure Kraton Mataram kang uga klebu leluhure Kraton Kasunanan Surakarta lan Kraton Kasultanan Yogyakarta. Tradhisi *Adang Taun Dal* iki wis katindakake wiwit erane Paku Buwana II rikala taun 1742 M kepungkur. Anggone nindakake tradhisi iki ajeg saben dina Minggu Paing lan sega asil saka dang-dangane didumake ing dina candhake yaiku ing dina Senen Pon. Sing kaya mangkene ditindakake merga tradhisi *Adang Taun Dal* iki ditindakake kanggo mengeti wetone Kanjeng Nabi Muhammad.

Yen didulu saka wujudé, dandang Kyai Dhudha iki ora beda adoh klawan dandang umume. Sing mbedakake mung ukurane kang luwih gedhé. Pambéda liya sajroning tradhisi adang iki mau yaiku akehe piranti sing digunakake mung sepisan wae. Piranti sing dikarepake yaiku kekep (tutup dandang) lan pawonan kang mung digunakake sepisan. Sawisé rampung digunakake piranti mau bakale dilarung menyang segara kidul bebarengan kalawan kayu lan awu saka kayu kang diobong kanggo adang mau.

Kekep lan pawonan kang digunakake sajroning tradhisi *Adang Taun Dal* mau kapetung kusus jalaran gawene ora angger. Kekep digawe saka lempung kang lemahe dijupuk saka laladan Bayat (Klaten) lan Kuwu (Grobogan). Dene, pawonane digawe saka lempung kang dijupuk saka laladan Baki (Sukoharjo).

Saliyane iku, beras lan banyu sing digunakake kanggo adang uga pilihan. Beras kang didang sajroning tradhisi *Adang Taun Dal* iki dijupuk saka laladan Delanggu lan Lumbung Selayur. Akehe beras kang didang udakara 70 kg. Dene banyu kang digunakake kanggo adang sajroning tradhisi *Adang Taun Dal* iku mau dijupuk saka laladan Pengging, Mungup, Cokrotulung, Bonowelang, lan Jolotundo. Saliyane kuwi, geni kang digunakake kanggo nyuled utawa kayu kanggo adang ing tradhisi *Adang Taun Dal* iku uga dudu sembarangan. Geni kasebut dijupuk saka geni abadi kang mapan ing makamé Ki Ageng Sela, sawijining leluhur trah Kraton Mataram kang kasil ngrangket bledheg.

Tradhisi *Adang Taun Dal* iki dianggep minangka tradhisi kang unik jalaran sing adang sajroning tradhisi iki, yaiku raja kang wektu iku jumeneng nata. Adang dianakake watara jam sepuluh bengi. Dina sadurunge, ing wayah esuk dandang luwih dhisik dijamasi. Sawisé dijamasi, dandang disimpen ing papane sakawit. Ing dina paleksanane *Adang Taun Dal* iku mau akeh banget kedadean kang unik. Salah sijine, yaiku sadawane katindakakene tradhisi *Adang Taun Dal* iki mau wiwit sepisan dandang didokok ing dhuwur pawonan nganti sarampunge digunakake kanggo adang. Papan kang digunakake kanggo adang, yaiku ing Pawon Gondorasan, sawijining papan ing jero beteng Kraton Kasunanan Surakarta kang mligi digunakake adang rikala kraton nduweni kajatan gedhé.

Dandang tansah diblonyohi nganggo lenga kusus kang diwenahi lenga campur bawur. Pawongan kang ngolesi dandang Kyai Dhudha nganggo lenga mau uga mujudake abdi dalem pinilih. Kahanan iki disebabake anggane ngolesi dandang Kyai Dhudha mau nggunakake tlapan tangan. Yen dipikir kanthi akal, sing ditindakake abdi dalem mau mokal ora gawe kulit ing tlapanane mlonyoh. Merga dandang mau dideleh ing sandhuwure pawonan kang genine mulat-mulat.

Kabéh beras kang didang sajroning tradhisi *Adang Taun Dal* lagi rampung didang ngarepake subuh. Sabubare rampung sega adangan mau bakale didum menyang para kerabat, abdi dalem, lan para tamu undangan. Anggane ngedum sega dang-dangan iku ditindakake ing dina sabanjure watara jam siji awan. Sega dang-dangan mau didum menyang para kerabat, abdi dalem, lan sauntara tamu undangan kanthi dilawuhi sate penthul lan dhendheng bakar.

Lawuh kang mligi digunakake kanggo nglawuhi sega dang-dangan saka dandang Kyai Dhudha iku digawe saka daging sapi kang digiling dicampur endhog. Daging giling lan endhog mau banjur diulet lan dibumboni. Sawisé bumbune rata, daging campur endhog kang wis dibumboni mau dibentuk bunder sairib bal kasti lan mentas kuwi banjur didang. Sarampunge kuwi, daging sing wis didang mau banjur disujeni sarta dibumboni nganggo bumbu sate. Yen wis, lagi dibakar nganti mateng.

“Sate penthul lan dendeng kanthi bumbu sate iki mung metu wolung taun pisan. Kalorone metu mbarengi digunakakene dandang Kiai Dudo kanggo adang ing tradisi *Adang Taun Dal*,” ujare Mulyani.

Sauntara kuwi sega asil dang-dangan kanthi lawuh sate penthul lan dhendheng bumbu sate mau mujudake sawijining lawuh paringan Dalem sing paling diantu dening para kerabat, abdi dalem lan para tamu undangan. Kahanan iki disebabake amarga akeh kang percaya lawuhan mau nduweni sawab kang apik. Sauntara, daya kang dipercaya dumunung ing sega kang didang kanthi migunakake dandang Kyai Dhudha iku mau, yaiku bisa dadi lantaran marekake maneka jinising lelara, bisa nyedhakake jodho, lan bisa digunakake kanggo nglancaraké rejeki. Uwal marga saka daya gaib sing ana ing sega dang-dangan mau. Sega dang-dangan saka dandang Kyai Dhudha mau diantu merga metune mung wolung taun pisan.

Ngrembug Sejarah Desa, Ngrunut Sejarah Negara

Dening: Jefrianto

Desa mawa cara negara mawa tata. Kaya kuwe jeremonge wong luhur jaman gemiyen. Senajana desa kuwe mau-maune mungan duwe pekulinan utawa cara, ningen desa kuwe mujudna oyod sekang laire sewijine negara. Desa uga dadi pondhasi peradaban. Desa dadi seksi bisu tumrap owah-owahane jaman.

Ndhokumentasikna sejarah desa, kuwe ora mung nyathet sing wis liwat, ningen uga upaya sing wigati kanggo nglestarekna *idhentitas*, ngguyubna masarakat lan nggawe generasi enom ngerti sejaraha lemah wutah getihe dhewek. Buku “Menapak Tilas Sejarah Desa Pamijen” dadi sewijine tuladha kanggo upaya kuwe. Prelu dengerteni, jeneng pamijen sing dimaksud kiye mujudna bageyan sekang kecamatan Baturraden, Kabupaten Banyumas. Prelu diterangna kaya kuwe dhisit mergane desa sing arane pamijen ora mung neng Banyumas. Neng Banyumas bae ana loro desa sing arane Pamijen.

Mula bukane sejarah Desa Pamijen dewiwiti sekang babad alas neng lereng Gunung Slamet. Sejarah kiye duwe sambung raket karo sejaraha Pangeran Diponegoro. Kisaran taun 1853, santrine Pangeran Diponegoro sing jenenge K.H. Abdul Hamid tekan neng dhaerah Banyumas. Wektu semana, dheweke lagi deuber neng pasukan Landa. Suwe-suwe panggonan kuwe dadi pemukiman. K.H. Abdul Hamid njuran deanggep minangka pengadege dhaerah sing ngemben-ngembene dearani Pamijen.

Jeneng “Pamijen” dhewek mau-maune jeremong sekang pekulinan warga sing seneng ziarah maring pesareyane K.H. Abdul Hamid. Pesareyan kuwe dekenal minangka “pamujan”. Suwe-suwe, ilate wong-wong kono mbanjurna dadi “mijen,” sing banjur alon-alon dadi dadi “Pamijen”. Jeneng kiye uga nempel rapet karo karaktere wong-wong desa sing terkenal guyub banget utawa “miji,” lan semangat gotong royong sing kukuh utawa “nyawiji”.

Sejarah Desa Pamijen uga dadi bagian sing ora kena depisahna sekang perjuangan kemerdekaan Republik Indonesia. Neng tanggal 31 Juli 1947, nalika Purwokerto dejajah militer Landa, desa kiye dadi seksi. Rong dina sewise kuwe, pasukan Tentara Nasional Indonesia (TNI) lan pejuang sekang dhaerah Bumiayu padha maju maring lor kanggo mbangun pertahanan ngadhanggi serangan Belanda, lan Desa Pamijen dipilih dadi salah siji wilayah *strategise*.

Sedina sebanjure, kelakon perang sengit neng Desa Prompong (kidule Pamijen). Senajan wis gigih, nyatane Pasukan Landa kuwat banget. Prompong kasil dekuwasani Landa. Pasukan Indonesia banjur

nyiyagna maning pertahananane neng Desa Pamijen. Ningen, serangan sing ora dinyana-nyana sekang arah lor meksa pasukan Indonesia mundur. Nalika kuwe, ana pejuang sing jenenge Djoemeroet lan Koesdarto gugur.

Minangka wujud pekormatan, warga Desa Pamijen bareng pemerintah desa nlanggengna jenenge Djoemeroet lan Koesdarto dadi jeneng dalan utama nang desa Pamijen. Jeneng-jeneng dalan kiye dudu mungan tenger panggon, ningen uga dadi pengetan sing langgeng kanggo kabeh warga lan generasi enom ngenani perjuangan para pahlawan. Kulawargane Djoemeroet, lumantar adhine yakuwe Yusuf Santoso, uga ngewakafna lemah kanggo mbangun Masjid Baitusshabirin. Masjid kiye mapan neng Jalan Utama Baturraden sisih kulon.

Pengalaman Desa Pamijen goli ndhokumentasikna sejaraha duwe peranan sing penting banget kanggo penulisan sejarah desa neng Indonesia secara umum. Buku kiye dadi bukti menawa saben desa duwe crita sing sugih lan wangun decathet. Anane buku kiye uga dadi sewijine *pionir neng Kabupaten Banyumas, minangka desa pertama sing duwe buku sejarah*.

Buku kiye ora desusun mung neng siji loro wong, ningen neng sewijie tim sing arane Tim Hari Jadi Desa Pamijen. Tim kiye debentuk neng Agus Sumarko, Kepala Desa Pamijen, nalika Januari 2025. Nalika 19 Maret 2025, *draf* buku kiye deenggo minangka dhasar kanggo netepna Hari Jadi Desa Pamijen lumantar Musyawarah Desa. Sewise rerembungan, tanggal 10 Desember detetepna minangka Hari Jadi Desa Pamijen. Goli netepna kiye nganggo dhasar arsip pemerintah desa lan cathetan sejarah. Ningen, tanggal kiye esih bisa deowahi anggare ana bukti dhokumen liya sing lewih kuwat.

Anane buku kiye dudu mung arsip sejarah, ningen uga piranti sing wigati kanggo mberdayakna desa, nglestarekna budaya, lan mbangun crita sejarah sing lewih padhet lan imbang. Buku kiye nembe langkah awal. Muga-muga, sebanjure teyeng deanakna revisi nganggo dhata sing lewih akeh tur *valid*. *Buku kiye paling ora dadi sewijine sumbangsih presaja kanggo generasi mbesuke supaya ora kelangan lacak maring sejaraha dhewek*.

Nggelak Wanci

Dening: Y.P.B. Wiratmoko

Megatruh

(1)

Lahta sira lamun wungu ingkang esuk
Apa ta kang denayahi
Tata becik sarta mungkur
Datan grusa-grusu yekti
Tan supe sokur Hyang Manon

(2)

Kabeh mau mamrih becik jroning laku
Ngati-ati lan nastiti
Aywa ta nganti kasluru
Siang pantaraning ratri
Kawruhnya kang sampun kamot

(Ngawi, Januari 2023)

Aja Samar

Dening: Y.P.B. Wiratmoko

Pangkur

(1)

Jroning urip aja samar
Lamun sira wus nggilut bener becik
Wus pepak sanguning kawruh
Satata tatakrama
Jroning kayun kayungyun manising laku
Sabarang karya wus nyata
Tumrap Gusti lan sasami

(2)

Ngelmu nyata sinasaban
Pikir, ati, lathi, laku nyawiji
Datan geseh puniku
Nyatanira wus pana
Ngestu pada dur angkara datan kelu
Karaharjan kanugrahan
Aywa samar lan kuwatir

(Ngawi, Januari 2024)

Sapa Aruh Wamendikdasmen marang Para Juara Festival Tunas Bahasa Ibu Jawa Tengah

Dening: Tim Swaratama

Durung suwe iki Dr. Fajar Riza Ul Haq, M.A., Wakil Menteri Pendidikan Dasar dan Menengah (Wamendikdasmen) Republik Indonesia, rawuh ana ing Balai Bahasa Provinsi Jawa Tengah. Rawuhe kuwi saprelu kunjungan kerja ngiras pantes sapa aruh

marang para siswa-siswa juara utawa kang menang ing Festival Tunas Bahasa Ibu (FTBI) 2024. Saliyane para juara FTBI, ing kalodhangan iku Wamendikdasmen uga ketemu karo para pegawe Balai Bahasa Provinsi Jawa Tengah. Acara kuwi dianakake ing Aula Cipto Mangunkusumo, dina Minggu, 11 Mei 2025.

Acara mau uga dirawuhi dening Kepala Badan

Pengembangan dan Pembinaan Bahasa, Hafidz Muksin, S.Sos., M.Si. Kajaba kuwi ana sawetara pejabat kang melu ngampingi, yaiku Sekretaris Badan Pengembangan dan Pembinaan Bahasa, Dr. Ganjar Harimansyah, Kepala Balai Bahasa Provinsi Jawa Tengah, Dwi Laily Sukmawati, S.Pd., M.Hum., lan Kepala Balai Bahasa Provinsi Sumatra Selatan, Desi Ari Pressanti, S.S., M.Hum.

Ana ing kalodhangan iku Fajar Riza Ul Haq ngendikakake yen panjenengane nyengkuyung anane *revitalisasi bahasa daerah* kang dilaksanakake dening Balai Bahasa Provinsi Jawa Tengah. Miturut panjenengane, wektu iki panganggone basa Indonesia wis mratah ing ngendi-endi. Basa Indonesia ora mung digunakake ana ing sajeroning kulawarga kang mapan ing kutha-kutha, nanging ing desa-desa uga wis kaprah dianggo. Kahanan kang mangkono iku ndadekake basa dhaerah kaseser.

“Iki dadi salah sawijining tantangan kanggo Kementerian Pendidikan Dasar dan Menengah. Basa dhaerah prelu diakehi panganggone ana ing bebrayan, kalebu ing wewengkon kulawarga,” ngendikane Fajar.

Saliyane kuwi, Fajar uga nyengkuyung Balai Bahasa Provinsi Jawa Tengah kang nembe ngupayakake *Zona Integritas Wilayah Birokrasi Bersih dan Melayani (ZI-WBBM)*. Kuwi katitik saka anggone napak-asmani komitmen panyengkuyung tumrap *pelindungan Bahasa daerah dan pembangunan ZI-WBMM*.

“Aku Dr. Fajar Riza Ul Haq, M.Si., Wakil Menteri Pendidikan Dasar dan Menengah, nyengkuyung *Program Pelindungan Bahasa Daerah* kang dilaksanakake dening Balai Bahasa Provinsi Jawa Tengah. Ayo tresnani, gunakake, lan lestarekake basa Jawa!” pangandikane maneh.

Acara mau uga ditekani pirang-pirang komunitas literasi ing Jawa Tengah. Para komunitas kuwi entuk Sosialisasi Bantuan Pemerintah kanggo Komunitas Penggerak Literasi saka Kepala Badan Pengembangan dan Pembinaan Bahasa (Badan Bahasa).

“Badan Bahasa bakal terus menehi motivasi kanggo kabeh komunitas penggerak literasi, arupa bantuan dana marang komunitas literasi sanadyan saiki nembe ana kebijakan efisiensi. Tegese, program iki terus lumaku kanthi lumintu. Komunitas literasi iki kaarep-arep dadi mitrane pamarentah anggone nglakokake program literasi ing bebrayan,” ngendikane Hafidz.

Isih ana ing acara kuwi, Hafidz ngandharake bab ZI-WBBM lan Sosialisasi Peraturan Menteri Pendidikan Dasar dan Menengah Nomor 2 Tahun 2025 babagan Pedoman Pengawasan Penggunaan Bahasa Indonesia. Kabeh iku dikandhakake marang pegawe Balai Bahasa Provinsi Jawa Tengah kang nembe ngayahi program mau.

Sawetara iku, Kepala Balai Bahasa Provinsi Jawa Tengah, Dwi Laily Sukmawati, mratelakake panuwun marang para pimpinan, komunitas literasi, lan para juara Festival Tunas Bahasa Ibu (FTBI) kang wis rawuh ing acara mau. Acara kuwi uga diregengake gelaran saka bocah-bocah kang juara FTBI Provinsi Jawa Tengah taun 2024 ing lomba maca geguritan, ndongeng, lan ndhagel ijen. Para bocah kuwi ora mung maju nuduhake kaprigelane, nanging uga ngaturake pitakonan babagan *revitalisasi bahasa daerah* marang Wakil Menteri Pendidikan Dasar dan Menengah. Ing acara iku uga, dipamerake layanan U-ling, Senarai Istilah Jawa, lan buku crita bocah dwibasa Jawa-Indonesia.

Tresna Sinungging Ludira

Dening: Ki Sudadi

Wus sawetara ari Pertapan Argabelah surem cahyane. Ora marga kinemulan mendhung peteng nggembuleng. Surem cahyane pertapan iku muhung kinarya gegambaran duhkitaning tyas. Begawan Bagaspati kang kesdik paningale naliti apa kang satemene dumadi. Sawusnya manekung puja, Sang Begawan wus uninga. Kang mahanani swasana duhkita iku jebul ingkang putri kekasih Endhang Setyawati uga sinebut Pujawati. Wus sawetara dheweke ketaman turida asmara awit praptane jejaka kang wus nggondhol rasa. Sang Begawan sigra

nimbali ingkang putra bakal diajak pirembungan.

“Ngger anakku Setyawati, wus sawetara ari iki daktamatake sajake ora jenjem atimu. Angger-angger wektu kowe mesthi mlaku ninggalake percabakan sajak ngupadi pawongan ing njaba. Sapa kang mbok upadi kuwi?” pandangune Begawan Bagaspati.

“Nun inggih Rama. Waleh-waleh menapa, anggen kula ngraosaken boten jenjem menika kawiwitan saking impen sawetawis dalu kepengker,” ature Dewi Setyawati walaka.

“Oh ngono ta? Sumurupa Ngger, kang jeneng impen iku ana telung werna, titiyoni, gandayoni, lan puspatajem. Impen kang dumadi sawise madya ratri

adate perlambang lan bakal dadi kasunyatan. Terus impenmu kuwi kepriye?”

“Anggen kula ngimpi menika wancinipun malem Anggara Kasih tabuh setunggal ngantos meh gagat rahina Bapa.”

“Oh, la? Kok suwe temen anggonmu ngimpi? Gek ngimpi apa wae kuwi?”

“Dangu sanget bapa. Kula ngimpi kados dene lelados priya ingkang bagus tanpa tandhing tur gagah pideksa. Piyantunipun sekti mandraguna naminipun Raden Narasoma. Dhasar jejak turuning narendra Mandaraka, pramila kebak wibawa.”

“Weladalah....kok kewanen temen kowe ngimpi leladi putra narendra?”

“Boten mangertos mula bukanipun, Bapa. Namung kemawon sasampunipun ngimpi kados ngoten niku, kula boten saged kesupen malih. Saben dinten citranipun Raden Narasoma tansah leledhang ing ngajeng kula lir ngganjel paningal kula Bapa. Kula nyuwun Bapa kersa ngupadi Raden Narasoma.”

“Apa kowe ora isin yen disebut ngunggah-unggahi?”

“Boten Bapa.”

“Jan nekad temenan. Yoh yen adreng

panyuwunmu, enggal wae dakbudhal ngupadi Raden Narasoma. Iki sing diarani anak polah bapa kepradhah kae. Kudu dakturuti.”

“Mugi-mugi kasembadan Bapa.”

Sigra budhal Begawan Bagaspati ninggalake Pertapan Argabelah. Telenging manah mung kepengin ngupadi satriya bagus kang aran Raden Narasoma. Dhasar pandhita kang cinaket dewa, nora kangelan Begawan Bagaspati ngupadi jejak kang wus nyolong atine Setyawati. Sang Begawan angakasa sigra nganglang jagad. Nut pituduhe jawata, anggone Sang Begawan ngakasa wus prapteng wana ing tapel watese Praja Mandaraka. Ing kono ana satriya mudha kang lagya kabingungan awit wus sawetara ari tinundhung saka Praja Mandaraka. Sigra tumiyup mudhun Sang Begawan mrepegi satriya kang lagya lelana brata kuwi.

“Nakmas, ampun kaget kula ingkang mrepegi panjenengan,” pangandikane Begawan Bagaspati.

“Sapa kowe iki? Wujudmu raseksa kang ala ing rupa,” wangsulane Raden Narasoma.

“Ingkang sudi mastani, kula Begawan Bagaspati.”

“Dene wujudmu raseksa?”

“Kangge kebak-kebak isining jagad Nakmas. Wonten titah ingkang wujud raseksa nanging pakartinipun pindhha tiyang suci. Kosok wangsulipun wonten tiyang ingkang wujudipun memper satriya luhur nanging pakartinipun njejembe kados raseksa.”

“Yoh, mbok menawa bener aturmu.”

“Nyuwun pangapunten nami panjenengan sinten Nakmas?”

“Tepungake wae jenengku Raden Narasoma, putra raja Mandaraka, Prabu Mandrapati.”

“Weladalah jebul panjenengan ingkang kula upadi, Raden.”

“Kosik ketemu pirang perkara kok kowe nggoleki aku? Wong ya durung tepung.”

“Waleh-waleh menapa Raden, kula niki dipuntangisi anak kula wadon supados ngupadi panjenengan. Anak kula menika kepengin sanget lelados dhateng panjenengan. Kula aturi welas kalih kula nggih, Den.”

“Aku dhewe lagi nandhang sungkawa malah mbok jaluki tulung. Pedah apa aku nulungi kowe?”

“Menawi mboten kersa kepeksa kula rudapeksa.”

Diajak pirembungan kanthi sarananing aris Raden Narasoma sajak ora maelu. Begawan Bagaspati sigra angetokake daya kasektene kanggo mrawasa Raden Narasoma. Raden Narasoma tinubruk endha, cinandhak mire terus lumayu nanging dibujung Begawan Bagaspati. Oyak-oyakan ing pinggire wana. Ora antara suwe Sang Narasoma kesrimpet wit bebondhotan sigra dhawah kantaka. Ing kahanan kantaka kuwi kanthi gampang wae Begawan Bagaspati nggotong Raden Narasoma tumuju Pertapan Argabelah.

Tan kinocap anggone Begawan Bagaspati nggotong Raden Narasoma kanthi mabur ing akasa. Satekane Pertapan Argabelah Raden Narasoma kapapanake ing patunggone Endhang Setyawati. Nalika iku Raden Narasoma isih kantaka. Diupakara dening Setyawati ora antara suwe wis pungun-pungun tangi. Raden Narasoma kaget nyumurupi ana kenya ayu ing cedhake.

“Aku iki ana ngendi? Sliramu iki sapa, bocah ayu?” pitakone Raden Narasoma.

“Panjenengan wonten Pertapan Argabelah,

Raden. Niki wau panjenengan kantaka lajeng kula upakara ngantos dhang. Wondene nami kula Setyawati, lare dhusun, Raden.”

“Jenengmu apik, bocah ayu, setya wus ngarani kasetyane tresna, dene wati iku sesebutane wanita.”

“Nun inggih mugimugi tumus ing kasunyatan.”

“Iya. Apa wus ana priya kang mengku garwa sliramu?”

“Dereng Raden. Malah menawi kepareng kula kepengin suwita paduka.”

“Tiwas kebeneran. Anggonku mendra saka Mandaraka pancen kadhawuhan rama ngupadi wanita kang bakal disengkakake ngaluhur dadi prameswari praja Mandaraka. Saka panataping netraku nadyan lagi sepisan iki ketemu, aku kepranan marang sliramu Dhiajeng.”

“Adhuh, Kangmas. Semanten agenging kanugrahan ingkang kula tampi. Remen sanget dene tresna kula saged panjenengan tampi.”

“Iya, Dhiajeng, ora suwe maneh sliramu bakal dakboyong menyang Kuthagara Mandaraka. Nanging, mengko dhisik. Wong tuwamu iku sapa lan ana ngendi saiki?”

“Waleh-waleh menapa Raden, kula menika yoganipun Bapa Begawan Bagaspati.”

“Begawan Bagaspati? Sing wujud raseksa kae? Adhuh, Iha yen mengkone dakboyong menyang Mandaraka, apa ora gawe lingsem?”

“Pripun Raden, jer Bapa Bagaspati menika tiyang sepuh kula, mesthi kemawon kedah nyekseni menawi kula panjenengan pundhut dados sisihan paduka.”

Raden Narasoma terus kendel. Njegreg sarirane

lir tan bisa obah. Panyawange ngener ing papan adoh sajak ana perkara abot kang lagi dipenggalih. Setyawati ora wani matur apa-apa mung mendel aneng mburine Raden Narasoma. Let sedhela dheweke wus mbalik sarirane nyawang pasuryane Setyawati.

“Kados Paduka sungkawa ing penggalih? Wonten perkawis menapa Kangmas?”

“Dhiajeng, aku lagi menggalih perkara sing ora bisa dakwedhar ing pangarepanmu. Mung wae kudu mbok sumurupi sepira gedhene rasa tresnaku marang sliramu.”

“Kula aturi walaka Kangmas.”

Raden Narasoma sigra nyedhaki Setyawati. Kenya ayu iku sigra denrangkul. Rikma denelus-elus. Katut ing rasa kang ora bisa denbendung, Setyawati kegawa ing alam pangimpen. Ora antara suwe Raden Narasoma angrerepa nembangake Asmaradana.

“Gegaraning wong akrami. Dudu bandha dudu rupa. Amung ati pawitane. Luput pisan kena pisan. Yen gampang luwih gampang. Yen angel-angel kalangkung. Tan kena tinumbas arta.”

Purna anggane Raden Narasoma nyekar Asmaradana. Anggane kenya ayu iku wus denlepas. Tangan kering isih nyekeli lengene Setyawati sawetara tangan tengen grayak-grayak ing geger sigra nyabut keris pusaka saka warangkane. Dadya kaget Setyawati nyumurupi satriya bagus iku wus ngliga pusaka.

“Kangmas, kangge menapa paduka nglolos pusaka?” pitakone Setyawati karo ndhredheg.

“Dhiajeng, wus dakblakakake sepira gedhene karesnanku marang sliramu. Sliramu bakal dakboyong menyang Kuthagara Mandaraka. Mung wae sadurunge iku aku njaluk sliramu enggal matur ana ngarsane Rama Begawan Bagaspati.”

“Matur kados pundi Kangmas?”

“Sliramu dakgawani pusaka ligam iki. Matura marang Rama Begawan yen dina iki aku ngrasakake kahanan kayadene nemu sesotya berleyan mung emane embane mung saka kuning. Iku kang gawe kuciwa. Sabanjure matura maneh yen aku duwe keris pusaka kang durung diparingi warangka. Nyuwuna marang Rama Begawan supaya gawe warangkane

pusaka iki,” dhawuhe Raden Narasoma.

“Awrat ngemban dhawuh panjenengan. Enggal-enggal kula matur wonten ngarsanipun Rama Begawan, Raden.”

Endhang Setyawati sigra ngadhep Begawan Bagaspati ing bale percabakan. Kabeh kang didhawuhake Raden Narasoma diaturake ana ngarsane ingkang rama. Tanggap ing sasmita nalika midhanget panjaluke Raden Narasoma. Sang Begawan priksa lamun calon mantune iku lingsem duwe maratuwa wujud raseksa. Nalika kelimpe keris pusaka ligam ing tangane Setyawati densaut sigra katancebake ing jaja. Butul saka jaja prapteng walikat. Rah wutah. Tan kuwat nandhang tatu, Begawan Bagaspati kapuput yuswa bali ing alam kelanggengan.

Sigra anjelih-jelih Endhang Setyawati nyumurupi ramane wus pralaya. *Surem surem diwangkara kingkin. Lir mangswa kang layon. Denny ilang memanise. Wadanira layu. Kumel kucem rahnya maratani. Marang saliranipun. Melas dening ludira kawangwang. Nggana bang sumirat.*

Raden Narasoma sigra amrepegi kekasihe kang lagi nandhang dukhita iku. Luhe melu tumetes nanging kabeh wus kebacut. Sirnane Begawan Bagaspati menehi dalan pepadhang anggane mboyong calon garwane. Jisim isih gumlethak nalika iku metu saka anggane Begawan Bagaspati wewujudan buta bajang sepasang-pirang. Buta bajang sepasang-pirang iku sejatine panjalmane Aji Candrabirawa. Sawise Begawan Bagaspati tumekeng pati, Aji Candrabirawa kepengin ngupadi papan dedunung. Kang dipilih ora liya ragane Raden Narasoma. Mung sakedheping netra Aji Candrabirawa angslup lan nyawiji aneng ragane Raden Narasoma. Bubar iku, saka angkasa keprungu suwara dumeling.

“Ngger Narasoma, aku wis nrima yen kudu tumekeng pati dina iki. Patiku kanggo banten lelakon tresna sinungging ludira. Panjalukku siji wae. Muga-muga Raden Narasoma tresna marang Setyawati kanthi tulusing ati. Wus, Ngger, aku budhal tumuju Swarga Pengrantunan. Besuk yen wis dumadi Baratayuda Jayabinangun, bakal dakpapag tekamu ing alam kaswargan,” kumandhange suwara dumeling saka ngakasa kuwi.

ꦱꦤꦠꦤꦤꦶꦗꦶꦥꦼꦢꦶꦲꦶꦱꦭꦸꦩꦲꦶꦁꦗꦒꦢꦶꦏꦶꦏꦁꦒꦺꦭꦺꦩꦢꦶꦂꦺꦩꦲꦏꦺ

Dening: Yan Tohari

Datan ana sijia pribadi ing salumahing jagad iki kang gelem diremehake. Apamaneh diolok-olok. Ing perkara iki mula para ngaluhur Jawa duking uni nuli nglairake pitutur "aja ngendhak gunaning liyan." Jalaran saasor-asore pribadi tetep darbe aji kang pantes diajeni. Datan ana tunane kanggo ngajeni ing liyan, kepara ana sing pratela ngajeni wong liya iki ateges ngajeni awake dhewe. Mangkono kosokbaline.

Minangka pepakeming laku kasebut kita bisa nyinau klawan tembang Gambuh ing serat Wedharaga anggitané R.Ng. Ranggawarsita ; lamun wus sarwa putus, kapinteran sinempen ing pungkur, bodhonira katokna ing ngarsa yekti, gampang traping tindak tanduk, amawas pambeking wong.

Ing pitutur kasebut kaajab ing saben pribadi nadyan pinter aja keladuk nuduhake pinter, kepara api-api bodho. Sikep kang mangkene iki luwih jenak disenengi liyan brayan, tegese bakal dadi tuk sumbering laku mad sinamadan, ajen kinajenan, katimbang yen kosok-baline. Ngerti nanging api-api bodho iku luwih gampang ing trep-trepaning tumindak, katimbang bodho api-api pinter, utawa pinter nanging keminter. Awit manut R.Ng. Ranggawarsita jroning pasrawungan mono ing saben-saben pribadi kepengin kaajeni, mula sabisa kita paham klawan drajating saben-saben pribadi, amawas pambeking wong. Aja dhemen ngremehake liyan.

Dene yen manut Les Giblin pakar hubungan masarakat Amerika Serikat lan penulis buku kondhang *The Art Of Dealing With People* uga nate nandhesake lamun kanggo mbangun swasana endah ing pasrawungan iku tinemu papat pratelan, yaiku nglengganani yen (1) manungsa iku kabeh egois, (2) luwih kesengsem klawan pribadine dhewe katimbang wong liya, (3) saben wong kepengin kanggep penting, lan (4) saben wong kepengin wong liya tansah sarujuk klawan panemune. Panglengganane ing papat bab kasebut kaajab bisaa nglairake sikep yen ing siji lan sijine prayoga tansah ajen ing ngajenan. Tinemu pangerten yen saben-saben wong darbe pambek, lan iku perlu kakurmati, dudu karemeake. Aja dhemen ngendhak gunaning janmi.

Saiba ngujiwat ing pasrawungan yen saben-saben pribadi ngrembaka subur panglenggana manawa ing liyan iku uga wigati anane. Saengga bakal terwaca maneh pamikir Jawa duking uni sing nandhesake aja njiwit yen ora gelem dijiwit, aja gawe pituna yen ora gelem digawe tuna, aja ngereh yen ora gelem direh, lsp. Sasela-selaning pasrawungan tumuli karacik pangudi mad-sinamadan, ora ana ganggu ginanggu, awit kabeh winungkus ing manis rasa pangrasa. Ngono. (yan)

Dhondhong Apa Salak

Dhondhong apa salak, dhuku cilik-cilik
Ngandhong apa mbecak, mlaku thimik-thimik
Dhondhong apa salak, dhuku cilik-cilik
Ngandhong apa mbecak, mlaku timik-timik
Adhik ndherek Ibu, tindak menyang pasar
Ora pareng rewel, ora pareng nakal
Ibu mengko mesthi mundhut oleh-oleh
Kacang karo roti, Adhik diparingi

